

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології

Кафедра української мови

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему «**Стилістичні особливості емоційно-експресивної лексики (на матеріалі роману Софії Андрухович «Амадока»)**

Виконала студентка 2 курсу ОР Магістр,
групи УМЛсо-21м
спеціальності 014.01 Середня освіта
(українська мова і література)
Джигіта Х.А
Керівник - к.ф.н., доц. Думчак І.М.
Рецензент - к.ф.н., доц. Лазарович О.М.

Івано-Франківськ - 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ	6
1.1 Поняття емоційно-експресивної лексики	6
1.2 Семантична структура емоційно-експресивної лексики	15
1.3 Лексико-семантичні засоби вираження емоційності та експресивності	19
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «АМАДОКА»	24
2.1 Мовні особливості ідіостилю роману Софії Андрухович «Амадока»	24
2.2 Епітети як емоційна характеристика персонажів та подій	30
2.3 Метафори в романі «Амадока»: семантико-стилістичний аналіз	33
2.4 Порівняння як засіб вираження експресивності у романі	38
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ ПІД ЧАС УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «АМАДОКА»)	44
3.1 Завдання з практичної риторики	44
3.2 Конспект уроку української мови	48
Висновки до розділу 3	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасній лінгвістиці зростає інтерес до проблеми емоційно-експресивної лексики як важливого засобу впливу на адресата, формування індивідуального стилю автора й естетичної виразності художнього тексту. Мова художньої літератури — це не лише засіб зображення дійсності, а й відображення внутрішнього світу людини, її почуттів, емоцій, переживань. Особливої значущості набуває вивчення цього аспекту на матеріалі сучасної української прози, яка активно досліджує екзистенційні теми пам'яті, ідентичності, травми. Роман Софії Андрухович «Амадока» є одним із найглибших творів новітньої української літератури, що поєднує психологічну, філософську та історичну проблематику, вирізняючись надзвичайною емоційною насиченістю мовлення. Аналіз емоційно-експресивної лексики в цьому романі дозволяє виявити індивідуальний стиль письменниці, особливості її мовної творчості та засоби відтворення внутрішнього світу персонажів.

У сучасному українському мовознавстві проблематика емоційно-експресивної лексики посідає важливе місце, адже вона безпосередньо пов'язана з вивченням образності, оцінності та індивідуального стилю автора. Дослідженням цієї лексики займалися Н. Бойко, С. Єрмоленко, М. Кравченко, І. Литвинчук, А. Мойсієнко, В. Чабаненко, Т. Бровченко, Т. Вільчинська, С. Помирча та інші. У працях цих учених розглянуто семантичну природу експресивних засобів, способи їх реалізації в різних стилях, а також функції у створенні художнього образу. Експресивна лексика вивчається як важливий елемент мовної системи, що забезпечує емоційне забарвлення, підсилює виразність і сприяє формуванню естетичного впливу тексту на читача.

Мета дослідження — з'ясувати стилістичні особливості функціонування емоційно-експресивної лексики у романі Софії Андрухович «Амадока» та виявити їх роль у створенні художньої структури твору.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні засади вивчення емоційно-експресивної лексики в сучасній лінгвістиці.

2. Визначити основні типи емоційно-експресивних одиниць української мови та їх функції в художньому тексті.
3. Дослідити ідіостиль Софії Андрухович як мовну систему, що формує експресивність її письма.
4. Виявити лексико-стилістичні засоби передачі емоційності й експресії у романі «Амадока».
5. Розробити методику використання художнього матеріалу роману під час вивчення емоційно-експресивної лексики в шкільному курсі української мови.

Об'єктом дослідження є емоційно-експресивна лексика української мови.

Предметом дослідження — особливості функціонування емоційно забарвленої лексики в романі «Амадока» Софії Андрухович.

Методи дослідження. У роботі використано описовий, контекстуально-інтерпретаційний, структурно-семантичний аналізи, а також елементи статистичного методу для кількісного виявлення частотності емоційно-експресивних одиниць.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше здійснено системний аналіз емоційно-експресивної лексики у творчості Софії Андрухович, що дозволяє розкрити механізми формування її ідіостилю та специфіку лінгвістичного вираження психологічних станів персонажів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження в шкільному та університетському курсах української мови й літератури, зокрема у вивченні стилістики, риторики та культури мовлення. Розроблені методичні рекомендації можуть бути застосовані під час створення завдань із практичної риторики для старшокласників, спрямованих на розвиток емоційної виразності мовлення.

Апробація роботи. Основні положення дипломного дослідження використовувалися під час проходження педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти при підготовці уроків з української мови.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1 Поняття емоційно-експресивної лексики

У наш час, коли ефективна комунікація стає важливим фактором успішної соціальної та професійної взаємодії, дослідження емоційно-експресивної лексики набуває особливої актуальності. Емоційно-експресивні слова допомагають точно передавати почуття, ставлення та настрої мовця, створюючи глибший зв'язок із слухачем або читачем. Особливо важливо вивчати цю лексику в художніх текстах, де вона формує атмосферу твору та розкриває психологічний стан персонажів. Актуальність теми підсилюється в умовах сучасної риторичної освіти, де емоційно-експресивна лексика виступає інструментом переконання й впливу на аудиторію [36, с. 112].

Емоційно-експресивна лексика – це сукупність слів і виразів, що передають емоційне ставлення мовця до об'єкта мовлення або ситуацію. Вона слугує особливим виразом суб'єктивності, індивідуального ставлення та оцінки, додаючи мовленню виразності та образності. Цей пласт лексики відрізняється від нейтральної лексики тим, що має додаткове емоційне забарвлення й експресивність, тобто підсилює емоційну насиченість висловлювання. Вона має вирішальне значення для моделювання художньої композиції автором, оскільки функціонує як концептуальний компонент системи виразно-образотворчих засобів художньої писемності, тобто є втіленням образності, емоційності, виразності, посередником між мовою і мисленням, предметним світом і внутрішнім світом людини [43, с. 26].

Композиція художнього твору – це окремий, індивідуалізований витвір, що має багаторівневу, розгалужену структуру, узгоджену із закономірностями певної внутрішньої організації та побудовану прийомами вербалізації національної картини світу. Один із найскладніших структурних елементів художнього тексту – лексико-семантичний компонент, що формує авторський художній світ і служить основою для аналізу виражальних засобів та оцінки значимості його творчості. Ми переконані, що створення художньої основи

твору можливе за допомогою використання емоційно-експресивної лексики, яка виступає стилістичною складовою художньої території. Ця складова передає задум автора, посилює емоційно-оцінний потенціал нейтральних слів, транслює найтонші сторони ставлення автора до предмета, його настрою чи психофізичного стану [2, с. 156].

Нова лінгвістична парадигма, яку називають гуманістичною, зосереджена на особистості, яка одночасно є мовцем і учасником використання мови, що призвело до великого інтересу до сфери емоцій лінгвістики з боку лінгвістів. Цей інтерес не зовсім випадковий, оскільки мова як основний засіб людського спілкування не тільки сприяє обміну інформацією, а й відображає внутрішній емоційний стан мовців.

Для цього кожна мова має унікальні коди, які можуть передавати різні рівні емоцій. Як наслідок, важливо визнати, що сьогодні дослідження зв'язку між мовою та емоціями є важливим напрямком для майбутніх наукових досліджень. Зрештою, художній текст як цілісна індивідуально-авторська творчість є розгалуженою і багаторівневою системою, що має складний внутрішній склад і унікальні засоби вираження національної картини світу. Варто зауважити, що особливою рисою у створенні художнього тексту є зацікавленість у створенні мовного виразу, зокрема емоційно-оцінного характеру зображуваних подій, явищ або персонажів [8, с. 32].

Емоційність – невід'ємна властивість мови, яка проявляється як факт свідомості через пов'язану з ним систему засобів, а також соціальні та індивідуальні емоції, виражені в семантичній системі мови. Емоційність здійснюється двома окремими планами – змістом і експресією, через які виражається емоційний стан мовця [56, с.152]. Вона проявляється через лексичні, інтонаційні та синтаксичні засоби, які дозволяють висловлювати емоційний стан, оцінку або переживання. Емоційність мови формує сприйняття тексту або висловлювання слухачем, створюючи атмосферу, підсилюючи значущість інформації та впливаючи на емоційний контакт між учасниками комунікації. Це невід'ємна складова художнього, публічного та щоденного мовлення, оскільки

допомагає не лише інформувати, а й переконувати, зворушувати та мотивувати. Через емоційність мови реалізується виразність, образність і риторична сила слова, що робить комунікацію живою та ефективною, оскільки виступає ключовим чинником розвитку мовної чутливості, комунікативної компетентності та художньої сприйнятливості [63, с. 286].

У контексті вивчення емоційної тональності письмового твору, де мова свідомо спланована і розрахована на певний вплив на читача, найбільш актуальною для розгляду є категорія емоційності. Ось чому це буде основна категорія в нашому дослідженні.

Загальновідомо, що мова має специфічні функції, головною з яких є функція спілкування. Однак емоційна функція також має велике значення – вона проявляється в кожному випадку, коли мовець висловлює свої емоції, свій особистий погляд на навколишній світ, або коли він прагне викликати певну емоційну реакцію у реципієнта. У результаті розміщення емоційного компонента мови залежить від функції, яку емоції виконують у житті людини [3, с. 53].

Емоційна функція мови дозволяє не лише передавати почуття мовця, а й сприймати емоційний стан співрозмовника, створюючи взаєморозуміння та соціальний контакт. Крім того, ця функція сприяє формуванню естетичного сприйняття мови, розвитку емпатії та здатності оцінювати нюанси комунікативного впливу. Ми вважаємо, що вона є ключовим елементом ефективної взаємодії між людьми та важливим засобом художньої та риторичної виразності.

Вираження і посилення емоційної виразності здійснюється як різними мовними рівнями, так і використанням різних стилістичних прийомів і фігур. Емоційність виражається на різних мовних і розмовних рівнях – лексичному, граматичному, синтаксичному, семантичному (денотативному, конотативному), а також контекстуальному [5, с. 145].

Таблиця 1.1

Мовні рівні та засоби їх вираження

Мовний рівень	Засоби вираження емоційності	Приклади
Лексичний	Емоційно-забарвлені слова, експресивні епітети	«радісний», «жахливий», «прекрасний», «болісний»
Граматичний	Форми дієслова, модальні частки, інтонаційні маркери	Використання наказового способу, часток «-но» і «-ся»
Синтаксичний	Порядок слів, інверсія, повтори, окличні речення	«Я бачив!», «Ніколи не забуду!», повтори для підсилення ефекту
Семантичний (денотативний)	Значення слова, що позначає об'єктивний факт	«Сонце сходить» — нейтральне; може набувати емоційного забарвлення в контексті
Семантичний (конотативний)	Приховане емоційне значення, асоціації	«Вогонь» — символ пристрасті, гніву, тепла
Контекстуальний	Емоції, що виникають у конкретній ситуації, інтонація	Емоційний ефект залежно від ситуації, наприклад, смуток у сцені втрати

Таблиця 1.1 демонструє, як різні мовні рівні передають емоційність у тексті. Ми вирізняємо ці мовні рівні, щоб краще розуміти, якими засобами автори передають емоції. Це дозволяє аналізувати стильові особливості тексту та його вплив на читача. Їх розрізнення допомагає відокремити об'єктивну

інформацію від емоційного забарвлення. Також це сприяє більш точному тлумаченню значень слів та інтонацій у конкретному контексті.

Експресивність і емоційність є невід’ємними елементами визначення художнього стилю, а також важливими чинниками впливу як на митця, так і на психологію читача. Саме в художньому мовленні найповніше виражені емоційно-естетичні компоненти мови, зумовлені внутрішньою організацією мовної системи, психічними і соціальними чинниками. Визначення експресивно-емоційних прийомів має вирішальне значення для розуміння мистецького тексту та виявлення внутрішніх мовних закономірностей [65].

Незважаючи на часте ототожнення понять «експресивність» і «емоційність» у стилістиці, між ними не існує повної тотожності. «Термінологічна енциклопедія» окреслює експресивність як сукупність семантико-стилістичних ознак мовних одиниць, що дають змогу виражати ставлення мовця до предмета мовлення або аудиторії [55, с. 591]. Водночас суб’єктивна перспектива пов’язана з емоційно-чуттєвою сферою, тож експресивність мовних одиниць спирається на їх емоційність, однак не зводиться до неї [43, с. 25–28].

В. Чабаненко наполягає, що експресія не є єдиним чинником емоційності: це поєднання експресії з образністю, оцінністю, характерологічними та нормотворчими компонентами, які підсилюють силу висловлення. Експресія — це не просто «виразність», а підвищена інтенсивність вираження, досягнена образними, естетичними, соціально-оцінними та формально-структурними засобами. Відтак експресію слід вважати системним чинником емоційності мовлення [69, с. 6–7]. Між емоційним і експресивним існує нерівнобічний зв’язок: усе емоційне у мовленні експресивне, але не всяка експресивність зумовлює безпосередню емоційну реакцію. Експресивність охоплює як емоційні, так і інтелектуальні компоненти, будучи ширшим поняттям, ніж емоційність [70, с. 143].

Емоційно-експресивну лексику української мови становлять слова з позитивним чи негативним забарвленням; чимало з них безпосередньо пов’язані

з почуттями, настроями, афектами. До цієї категорії входять також лексеми, здатні виражати оцінне ставлення до об'єктів/суб'єктів як із позиції мовця, так і з позиції адресата; їх асоціативний потенціал реалізується в контексті та відповідно до прагматичної мети висловлення [66].

Показовою рисою народнорозмовного мовлення є наявність емоційно-експресивних синонімів до нейтральних слів: говорити — балакати, теревенити, базікати; сміятися — реготати; мовити — проректи тощо. За ступенем емоційності та стилістичною сферою такі синоніми можна класифікувати як урочисті/піднесені (мовити), поетичні (промовляти), жартівливі (теревенити), іронічні (базікати), осудні (шамкотіти), фамільярні (чесати язиками) тощо [5, с. 552].

Значення емоційності й експресивності полягає у здатності логічно й емоційно підсилювати зміст повідомлення, виражати авторське ставлення до фактів і явищ, формувати їх оцінку в мовленні. Емоційну підсистему складають лексеми із семантикою почуттів (радість, гнів, обурення, ніжність тощо), а також слова з потужним конотативним ореолом; переважна частина таких одиниць належить до загальноновживаної лексики, але активується в розмовному, публіцистичному та художньому стилях [44, с. 112–118].

Створенню емоційно-експресивного змісту в художньому мовленні сприяє образне вживання слова — насамперед метафора, порівняння, метонімія. Зокрема, переносні найменування зоонімів для характеристики людей часто марковані негативною оцінкою, що фокусує увагу на ставленні автора/персонажа. Взаємодія емоційності та експресивності тут найвиразніша: добір певних лексем одночасно передає емоції і підсилює експресію висловлення. Умовний поділ на «емоційне» та «експресивне» має аналітичний характер, тому використаємо інтегральний термін «емоційно-експресивна лексика» [70, с. 21–24].

До складу емоційно-експресивної лексики входять слова з позитивним або негативним значенням; чимало одиниць безпосередньо пов'язано з почуттями, настроями, станами (смуток, досада, любов, благодать тощо). Їх експресивний

потенціал може підсилюватися словотворчими засобами, епітетами, контекстуальною позицією. Основна відмінність між нейтральною і емоційною лексикою у тому, що перша відтворює об'єктивні факти світу, тоді як друга — суб'єктивно оцінює їх, активуючи конотації й прагматичні смисли [68, с.24].

Експресивність семантики — ключ до розрізнення нейтральних та емоційних слів; важливими є опозиції пряме — переносне, первинне — вторинне, мотивоване — немотивоване, експресивне — нейтральне тощо [41, с. 88–96]. Систему емоційно-експресивних одиниць репрезентують слова почуттів та оцінні лексеми, значення яких доповнюється образними засобами і реалізується в емоційно-оцінному мовленні — насамперед у художньому стилі [41, с. 135–140].

Емоційна лексика має виразну функціональну спрямованість: її одиниці служать провідниками емоційного смислу у комунікації, що поєднується із загальною комунікативною функцією мовлення. Завдання такої лексики — не номінувати нові сутності, а оцінити та переосмислити наявні, надаючи їм експресивного, часто несподіваного звучання. Порівняно з нейтральними словами, емоційні не лише описують предмети чи стани, а й підкреслюють їхню унікальність, нетиповість, задають конотативні відтінки [41, с. 90–94].

Емоційно-експресивні слова поєднують номінативний і емоційний компоненти; денотативний зміст може перебувати як у ядрі, так і на периферії структури значення. Контекстуальне вживання активує конотації та запускає оцінні механізми. Відтак індивідуальна експресивність мовних одиниць постає як наслідок нестандартної семантичної поведінки у конкретному висловленні. Наприклад, експресивність і емоційність слова бідняк зумовлена поєднанням денотативного змісту («малозабезпечена особа») та конотативних нашарувань співчуття/знецінення, актуалізованих у контексті [69, с.19].

Емоційно-експресивна лексика — один із найдієвіших інструментів репрезентації емоцій: вона особливо помітна в усному мовленні, але й у письмі формує атмосферу тексту, створює інтимність, невимушеність або, навпаки, різкість і напруження. Через неї мовець транслює ставлення, моделює

сприйняття адресата, втілює почуття. Кожен носій мови та кожен письменник має власний арсенал прийомів для творення емоційності й експресії.

Ми сформуваємо класифікацію емоційно-експресивної лексики з практичною метою — систематизувати, які слова несуть емоційне забарвлення і як саме вони впливають на сприйняття тексту в різних стилях. На нашу думку, ця таблиця дозволяє:

- виокремити основні типи емоційно-експресивних слів за позитивним/негативним/нейтральним забарвленням;
- виявити конотативні та символічні значення, що передають приховані емоції та асоціації;
- продемонструвати стилістичні різновиди (поетична, розмовна, іронічна, фамільярна лексика тощо);
- показати функціональні напрями використання (комунікативна, художня, риторична);
- сприяти аналізу впливу мовних одиниць на емоційний стан читача/слухача;
- створити інструмент для ідентифікації та класифікації емоційно-експресивної лексики в різних жанрах.

Таблиця 1.2

Класифікація емоційно-експресивної лексики

Критерій	Підкатегорія	Приклади	Коментар
Семантичний	Позитивна	радісний, щасливий, ніжний, блаженний	Виражає радість, прихильність або захоплення мовця
	Негативна	жахливий, болісний, сумний, обурений, розлючений	Передає гнів, страх, смуток або негативну оцінку подій
	Нейтральна	сонце сходить, будинки, книга	Може набувати емоційного забарвлення у контексті

Конотативний	Символічні слова	вогонь (пристрасть, гнів), зима (самотність, холод)	Містять приховані емоційні або асоціативні значення
	Емоційні оцінки	бідняк (співчуття), герой (захоплення, повага)	Виявляють суб'єктивне ставлення мовця до об'єкта
Стилістичний	Поетична/літературна	мовіт, величний, тихий	Використовується в художніх текстах для образності
	Розмовна	балакати, теревеніти	Відображає неформальне спілкування, емоційність буденності
	Іронічна/жартівлива	реготіти, белькотіти	Має гумористичне або іронічне забарвлення
	Фамільярна/зневажлива	гострити губи, почесати язиками	Виражає зневагу, фамільярність або сарказм
Функціональні	Комунікативна	спілкування у побуті	Передає емоції мовця у повсякденному мовленні
	Художня	створення художніх образів	Формує атмосферу та емоційний вплив на читача
	Риторична/публіцистична	ораторські виступи, публіцистика	Використовується для переконання та емоційного впливу

Ми переконані, що запропонована класифікація дозволяє систематизувати емоційно-експресивну лексику за трьома основними аспектами — семантичним,

стилістичним і функціональним. Такий підхід полегшує аналіз художніх, публіцистичних і розмовних текстів, дає змогу простежити суб'єктивні оцінки автора, виявити приховані конотативні значення та стилістичні особливості мовних одиниць. Таблиця демонструє, як слова з однієї лексичної бази можуть набувати різних емоційних відтінків залежно від контексту, стилю й функції тексту, що підтверджує багатовимірність і складність емоційно-експресивної лексики [41, с. 135].

Отже, емоційно-експресивна лексика є важливою складовою лексичної системи української мови, покликаною викликати в адресата певні емоції, почуття та асоціації. У художньому мовленні вона допомагає автору створювати психологічний портрет персонажів, вибудовувати атмосферу твору, підкреслювати художні деталі й надавати текстові внутрішньої динаміки. Така лексика є не лише інструментом вираження емоцій, а й засобом стилістичної й семантичної диференціації, що забезпечує виразність, образність і цілісність художнього мовлення.

Аналіз емоційно-експресивних засобів відкриває можливості для глибшого розуміння авторських інтенцій, оцінювання впливу тексту на читача та визначення особливостей комунікативної функції мови в різних жанрах. Отже, емоційно-експресивна лексика постає ключовим елементом дослідження мови як засобу передавання суб'єктивного ставлення, формування естетичного сприйняття та розвитку комунікативної компетентності [68, с.188].

1.2 Семантична структура емоційно-експресивної лексики

Поширена в мові художнього твору лексика емоційно-експресивного змісту є важливою складовою внеску письменника у творення образно-асоціативного світу. Вона сприяє деталізованій характеристиці героїв, виявленню їхніх соціальних ролей і психологічних особливостей. Проаналізована лексика є формою вираження прихованого, глибокого змісту слова, що підвищує мовний потенціал експресії. Емоційно-виразна лексема

виступає авторським засобом, який формує сприйняття читачем чи слухачем художнього світу твору, передаючи настрій епохи, місцевий колорит і психологічні стани персонажів [8, с. 33].

В українському мовознавстві експресивні слова традиційно виділяють в окрему підсистему лише на мовному рівні. У граматичних студіях вони розглядаються в межах лексико-семантичних категорій і підрозділів, пов'язаних із когнітивними та емоційними процесами мовця. Це пояснює багаторівневу структуру експресивних одиниць: вони поєднують денотативне значення з конотативним, стилістичним та емоційним забарвленням, що відображає суб'єктивне ставлення мовця до дійсності. Слово може виконувати кілька функцій — номінативну, сигніфікативну, комунікативну та експресивну (прагматичну), остання з яких забезпечує передавання почуттів, емоцій і оцінок між комунікантами.

Поряд із лексемами, здатними реалізувати власну експресивну потенцію, у мові існують і такі, що функціонують як носії «порожньої експресивності», призначені для відтворення суб'єктивного ставлення чи впливу на адресата. Мовець, залежно від інтенції, може вдаватися до урочистої, іронічної або зниженої лексики, використовуючи «згустки» експресії: лицар, доблесний, виснажений — із позитивною конотацією; або мегера, мотлох, довготелесий — із негативною [70, с.51].

Сучасна концепція лексикографічного значення ґрунтується на системі бінарних опозицій, що існують між різними визначеннями слів. Для одиниць із виразним змістом найхарактерніші протиставлення: пряме – переносне, первинне – вторинне, експресивне – синонімічне. Усі ці опозиції супроводжуються конотацією та формують мережу семантичних зв'язків між лексемами.

В. А. Чабаненко пропонує класифікувати емоційно-експресивну лексику на дві групи: слова, що номінують емоції й почуття, та слова, у семантиці яких закладені емоційно-оцінні компоненти [70, с. 148-149]. Перша група включає лексеми, потенціал яких залежить від контексту й стилю. Так, слово сонце у

науковому контексті є нейтральним, а в художньому — метафорично емоційним: дитина сяє, як сонце.

У художньому дискурсі вигукки мають особливе значення: вони виражають емоційно-вольовий відгук персонажа, передають його фізичний і психологічний стан. Такі вислови є реакцією на подію чи подразник і виступають показником наслідування, відображаючи вторинний ступінь експресивності.

Емоційні слова, ужиті в художньому контексті, характеризуються розширенням конотативного поля й набуттям додаткових семантичних відтінків, не властивих їм у нейтральному вживанні. Це пов'язано з художньою інтенцією автора, яка надає словам нової естетичної якості [10, с. 58].

Н. І. Бойко розмежовує три основні типи емоційно-експресивної лексики:

- слова з первинною (внутрішньо властивою) афективністю, що відображають чуттєвість і оцінність (лінь, фіфа, мацапура);
- слова, які набувають вторинного експресивного значення в контексті через метафоричність (зірка — видатна людина, ангел — добра людина);
- слова з індивідуально-авторським символічним значенням, які реалізують новий образ лише в межах конкретного тексту [3, с. 50].

К. А. Рибаківа, спираючись на праці своїх попередників, поділяє емоційно-експресивну лексику на п'ять груп:

- емоційні референти (лексеми, що безпосередньо позначають психічний стан: радість, гнів, страх);
- емоційні асоціації, значення яких реалізується імпліцитно;
- оцінні емоційні слова, що передають ставлення мовця до дійсності;
- багатозначні лексеми, здатні набувати емоційно-експресивного відтінку в певному контексті;
- нейтральні слова, що стають емоційними лише за специфічних умов уживання [53, с.92-97].

Емоційність і експресивність є динамічними явищами, змінними залежно від контексту, комунікативної ситуації й суб'єктивного досвіду мовця. Дослідники розмежовують емоційні слова (що безпосередньо називають почуття

— любов, злоба, ніжність) та експресивні (що набувають переносного значення або емоційного забарвлення: квітка — дівчина, осел — упертий, ходити — швендяти) [44, с. 130–131].

Під час включення слова до активного словникового фонду важливо враховувати його семантичну структуру й функцію. Лексеми на позначення емоцій (любов, гнів, сміх) є номінативними й належать до предметно-емоційної групи, тоді як експресивні одиниці виконують комунікативно-прагматичну роль: вони одночасно передають і викликають емоції.

У межах емоційно-експресивної системи української мови виділяють п'ять основних груп:

- вигуки, що виражають, але не називають емоцій;
- слова, здатні викликати емоції, але не передавати їх безпосередньо (вітчизна, війна, смерть);
- лексеми, які лише називають або повідомляють про емоції (любов, радість, злість);
- слова, що одночасно виражають і викликають емоції (матусенька, очманіти);
- нейтральні одиниці, які набувають емоційного забарвлення в певному контексті [38, с. 27].

Стилістичне забарвлення лексики залежить від її приналежності до певного функціонального стилю. У художньому мовленні емоційно-експресивні слова виконують роль маркерів стилю, протиставляючись нейтральним, і забезпечують текстові образність і виразність. Вони властиві більшості сфер комунікації, крім офіційно-ділової, бо саме через них реалізується прагматичний і оцінний потенціал мовлення.

Отже, критеріями розмежування нейтральних і експресивних лексем є:

- домінантна функція (номінативна чи експресивна);
- специфіка семантичної структури (наявність або відсутність імплікативних компонентів);

- особливості словникового тлумачення (наявність коментарів щодо емоційного або стилістичного забарвлення).

Експресивна лексика трапляється в усіх функціональних стилях української мови, проте найактивніше використовується в художньому, публіцистичному та розмовному мовленні. Її образність і емоційне забарвлення є необхідною умовою глибокого естетичного та психологічного впливу на адресата [41, с. 135–140].

1.3 Лексико-семантичні засоби вираженості емоційності та експресивності

У сучасному мовознавстві вчені дедалі більше уваги приділяють вивченню емоційно-експресивних слів та специфіки їх уживання в текстах різних стилів, оскільки саме через такі мовні одиниці реалізується зв'язок між внутрішнім світом людини та її мовленням. Емоційна лексика відображає почуття, психологічний стан, соціальні стосунки та комунікативні наміри мовця.

Як зазначає В. О. Юносова, емоції супроводжують будь-яку форму людської діяльності й відбиваються на всіх рівнях мови. Через експресивні засоби мовець передає власне ставлення до змісту висловлювання та адресата; експресивність як властивість мовної одиниці підсилює логічне й емоційне навантаження слова та слугує інструментом суб'єктивного самовираження [73, с.98-103].

Лексичні засоби формують основу художнього стилю, надають текстові поетичності та неповторності. Йдеться як про стилістично марковану лексику (архаїзми, неологізми, жаргонізми, професіоналізми), так і про тропи — метафору, іронію, метонімію, синекдоху, персоніфікацію, епітет тощо, що забезпечують естетичний ефект і впливають на емоційне сприйняття тексту [41, с. 135–140].

У своїй праці В. О. Юносова аналізує емоційно-експресивну лексику української мови як важливий елемент системи виразно-образних засобів

художнього тексту, підкреслюючи її роль у відтворенні внутрішніх станів персонажів і творенні особливої атмосфери твору [73, с.98-105].

Проблема розмежування понять «емоційні» та «експресивні» слова залишається дискусійною. К. А. Рибаківа визначає емоційні слова як такі, що безпосередньо або контекстуально виражають почуття, настрої, ставлення мовця до предмета висловлювання, тоді як експресивні слова акцентують спосіб підсилення емоцій і їх вплив на реципієнта [53, с. 93–95]. Таким чином, емоційна лексика фіксує стан мовця, а експресивна — механізми підсилення та прагматичної дії.

Відомий український дослідник В. А. Чабаненко наголошував, що емоційність і експресивність — споріднені, але нетотожні категорії: емоційність передає почуття, а експресивність — спосіб підсилення змісту, естетичну форму й прагматичну спрямованість висловлювання; експресивність охоплює також інтелектуальні й естетичні компоненти мовлення [69, с. 130].

Н. І. Бойко розкриває функції експресивних лексичних одиниць у художньому тексті як системи образних прийомів, що посилюють емоційно-оцінний потенціал нейтральної лексики, і виокремлює чотири типи експресивної лексики:

- експресиви з узуальними первинними значеннями;
- експресиви з узуальними похідними значеннями;
- експресиви з okazіональними (контекстуальними) значеннями;
- слова зі стилістично зумовленим експресивним забарвленням [5, с. 50].

У монографії Н. І. Бойко також подано формальні та семантичні способи реалізації експресивності й окреслено залежність експресивного потенціалу від контексту, авторської інтенції та жанру [5, с. 284].

С. В. Помирча пропонує критерії розмежування нейтральної та експресивної лексики: домінантна функція слова, специфіка його семантичної структури й наявність/відсутність експресивної здатності. Експресивна лексика постає маркером художнього мовлення, забезпечуючи образність та глибокий емоційний вплив на реципієнта [51, с. 129–131].

Серед різновидів експресивності дослідники виокремлюють:

- образну (базовану на метафоричному переосмисленні);
- інтенсивну (через підсилювачі, інтенсивні прислівники тощо);
- інгерентну (властиву слову незалежно від контексту);
- смислову (що виникає в процесі сприйняття);
- адгерентну (реалізується у зв'язках між словами);
- контекстуальну (актуалізується лише в конкретному художньому середовищі) [15, с. 92–94].

Емоційність художнього тексту виявляється через систему лексико-семантичних, інтонаційних і композиційних засобів, формуючи «емоційний каркас» твору. Експресивність, своєю чергою, підсилює цей вплив завдяки добору мовних форм, інверсії, риторичним запитанням, повтору, вигукам, паузам та інтонаційним підйомам; разом вони становлять ключові категорії художнього стилю [69, с. 132].

Слова гнів, біль, щастя є прямими номінаціями емоцій, тоді як метафоричні описи й асоціативна лексика (усмішка, холод, тиша, полум'я) відтворюють їхні прояви й водночас викликають відповідні переживання в читача, реалізуючи емоційну функцію художнього слова.

На думку В. А. Чабаненка, висловлювання не лише фіксує емоцію, а й може бути її причиною — воно підсилює силу сказаного, поєднуючи емоційні, естетичні, соціальні й моральні виміри мовлення. Емоційність як внутрішня властивість мови забезпечує передавання як психологічно, так і соціально забарвлених почуттів [70, с. 143].

Сучасна лінгвістика оперує низкою позначень емоційно маркованих одиниць — афективна, емоційно-оцінна, експресивна, емоційно-чуттєва лексика тощо. Класифікація таких одиниць спирається на поєднання психологічного та лінгвістичного підходів: емоція розглядається і як реакція суб'єкта, і як категорія, закріплена в семантичній структурі слова [55, с.102].

Отже, лексико-семантичні засоби вираження емоційності та експресивності становлять центральний компонент художнього мовлення:

поєднуючи когнітивні, естетичні та психологічні чинники, вони забезпечують емоційний контакт між автором і читачем та роблять текст живим, багатовимірним і впливовим.

Висновки до розділу 1

Відповідно до загальномовного поняття емоційної оцінки, вираженої в художніх текстах, робимо висновок, що емоційна оцінка, виражена в художніх текстах, передається за допомогою таких лексичних семантичних засобів: розрізняють такі поняття, як виразники, емоції, забарвлення.

Над темою експресії та емоцій та їх місця в мовознавстві багато років працюють українські та зарубіжні мовознавці. Вчені розділилися у своїх поглядах, більшість схиляється до думки, що емоційний компонент виникає в лінгвістичному контексті. Деякі їхні колеги не поділяли ці проблеми та місце емоцій у контексті мови та наполягали на тому, що це прерогатива галузей психології та медицини. Ми погоджуємося з науковцями в підкресленні нерозривного зв'язку між емоціями та мовою, оскільки без вербалізації емоцій ми б не знали, що це за емоції, що саме хотів ними виразити автор тексту, що означає його лексично-синтаксичні засоби.

Основним завданням цих лексем є передача емоцій, а також загальне вираження та емоційна оцінка тексту. Щоб передати експресивну емоційну оцінку в художньому тексті (в даному випадку прозовій повісті), не обов'язково перераховувати всі компоненти експресивності, їх можна поєднувати з емоційною та номінативною лексикою, основне завдання – передати це максимально точно і чітко вираження. Автор обирає, який компонент висловлювання реалізувати, враховуючи ситуацію та контекст, у якому відбувається дія. З огляду на те, що в основу роботи покладено аналіз літературних творів та дослідження виражених у них лексико-семантичних засобів, варто підкреслити специфіку жанру, в якому написано твір, та його

сюжету. Експресивність включає оцінно-характеристичні ознаки, що надають мовленню емоційне забарвлення, ставлення, виразність.

Оцінні елементи можуть виражатися за допомогою різноманітних лексичних, синтаксичних та інтонаційних засобів. Експресивна емоційна оцінка виконує в тексті такі функції: виражає емоції та ставлення, створює образи та залучає читача. За атрибуцією емоцій і експресії всі слова можна розділити на такі групи: слова, що виражають позитивну оцінку висловленого або того, що відбувається, і слова, що виражають негативне ставлення.

РОЗДІЛ 2. ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «АМАДОКА»

2.1 Мовні особливості ідіостилю роману Софії Андрухович «Амадока».

Ідіостиль роману «Амадока» формується на перетині експресивного дискурсу та інтелектуальної рефлексії. Для письма Софії Андрухович характерні стійкі лексичні домінанти, синтаксична варіативність і тропеїчні кластери, які виконують роль інструментів індивідуального самовираження авторки. У цьому сенсі ідіостиль постає як «режим експресивної організації висловлення», коли оцінність і емотивність системно керують відбором мовних одиниць на всіх рівнях тексту [64].

Для «Амадоки» показовим є поєднання м'яких тілесних сенсорик, світлотіньових фреймів і архівної лексики пам'яті, що створюють ефект присутності та когнітивну доступність абстрактних станів через конкретні сенсорні моделі. У структурі роману експресивність реалізується через складне синтаксичне членування, інверсії, повтори й еліптичні побудови, які відтворюють пульсацію внутрішнього монологу персонажів. Таким чином, синтаксичне «дихання» фрази опредмечує психологічні стани героїв і робить їх читабельними на рівні форми.

Ідіостиль Софії Андрухович у романі «Амадока» виявляє синтез традицій української інтелектуальної прози й новітніх тенденцій постпостмодерної естетики. Для її письма характерна плинність оповіді, де межі між дійсністю й уявою, минулим і теперішнім розмиваються, що створює ефект багат шаровості наративу. У цьому проявляється загальна риса ідіостилю — нелінійність композиції та поліфонізм голосів, які відтворюють фрагментарність людської пам'яті.

Художній світ Андрухович побудований на контрасті інтимного й історичного, де особистісна драма героїв розгортається на тлі колективної травми нації. Мова автора балансує між ліризмом і документальністю, поєднуючи поетичну метафоричність і точність факту. Таке поєднання утворює

емоційно-інтелектуальний стиль, у якому чуттєвість і філософічність взаємодіють, формуючи глибокий психологічний простір тексту.

У сучасному україномовному художньому дискурсі спостерігається розширення інструментарію емоційної виразності — від авторських неологізмів і гібридних синтаксичних побудов до інтертекстуальних алюзій та інтерсеміотичних натяків. Ці особливості цілком властиві поетиці «Амадоки», де експресивність стає не лише емоційним, а й когнітивним маркером світосприйняття автора [65].

Ідіостиль є однією з ключових категорій сучасного мовознавства й літературознавства, адже визначає індивідуальну манеру мовного самовираження письменника. Він охоплює систему характерних мовних, стилістичних і художніх засобів, що формують неповторність авторського письма. Через ідіостиль розкривається світогляд митця, його естетичні уподобання й особливості мислення. Аналіз ідіостилю дає змогу глибше зрозуміти специфіку творчої індивідуальності письменника та закономірності формування його мовної картини світу [2].

Під терміном ідіостиль сучасні дослідники розуміють сукупність глибинних домінант тексту і констант певного автора, що визначають специфіку його мовного світобачення. Інтерес до індивідуальної мовної творчості закономірно зумовлений увагою до особистісного стилю як прояву художнього мислення митця.

Проблема ідіостилю має комплексний характер і передбачає багаторівневий аналіз. У сучасній науці умовно виокремлюють два ідіолектні типи: стандартний, який відображає усереднену норму літературної мови, та нестандартний, що характеризується відхиленнями від загальноприйнятих комунікативних норм. Мовна особистість письменника формується на кількох рівнях — комунікативному, тезаурусному, мотиваційному та емотивному [6].

Поняття ідіостиль не має усталеного тлумачення, оскільки його теоретичні засади продовжують формуватись. Дослідники трактують ідіостиль як інваріантний особистісний зміст — концептуальну основу авторського

світосприйняття [10]. Стиль письменника безпосередньо пов'язаний із художньою структурою твору, зумовлює добір і взаємодію мовних засобів, стилістичних прийомів, способів інтертекстуального розгортання.

Ідіостиль реалізує мовну особистість автора, художня свідомість якого відображає власну картину світу через індивідуальне використання мовних ресурсів. На всіх мовних рівнях він формує добір елементів, що найповніше передають авторське розуміння дійсності та художню інтенцію.

Попри варіативність термінології (ідіостиль, ідіолект, індивідуальний стиль, стильова манера), у науковій літературі закріпилися такі визначення:

– індивідуальний стиль — це структурно єдина й внутрішньо пов'язана система засобів словесного вираження [5, с. 155];

– результат добору на рівні словесного висловлювання — заключний етап творчості автора [5, с. 18];

– система, що виникає внаслідок застосування особливих принципів відбору й комбінування елементів мови [5, с. 21].

Дослідження ідіостилю свідчать, що письменник створює власну систему образів, метафоричних моделей і смислових структур, які разом формують його авторську модель світу. У випадку Софії Андрухович ідіостиль визначається чуттєвістю оповіді, увагою до пам'яті, тілесності, психологічної глибини й міжтекстовості. Саме тому поняття ідіостилю тісно пов'язане з добором, поєднанням і взаємодією мовних засобів, які забезпечують індивідуальну впізнаваність письма.

Загалом, ідіостиль Софії Андрухович можна визначити як письмо пам'яті, у якому головним художнім принципом є реконструкція минулого через мову — фрагментарну, чуттєву, емоційно насичену. Її індивідуальний стиль поєднує інтертекстуальність, тілесну образність і метафізичну заглибленість, що вирізняє письменницю серед представників сучасної української літератури.

Таблиця 2.1

Типологія метатропів та їхня роль у формуванні авторської моделі світу

Тип метатропів	Характеристика	Функції у тексті
Ситуативні	Виникають у межах конкретної комунікативної ситуації та зумовлені контекстом.	Передають емоційно-психологічний стан персонажів й створюють атмосферу художньої сцени.
Концептуальні	Відображають глибинні смислові доміанти авторського мислення.	Формують ідейно-світоглядну основу твору, виявляють авторське бачення світу.
Композиційно-функціональні	Пов'язані зі структурною організацією тексту та його художньою логікою.	Забезпечують цілісність оповіді, поєднують образні мотиви та смислові центри твору.
Власне операційні	Реалізуються через конкретні мовні операції: метафоризацію, порівняння, іронію тощо.	Виявляють індивідуальний стиль автора, підсилюють експресивність і художню самобутність тексту.

Таблиця демонструє, як різні типи метатропів взаємодіють, утворюючи цілісну систему художнього світу твору. Ідіостиль Софії Андрухович у романі «Амадока» вирізняється глибиною психологізму, емоційно-експресивним забарвленням і філософсько-інтелектуальною насиченістю [1]. Авторка органічно поєднує елементи розмовної, поетичної та філософської мови, створюючи складну багаторівневу структуру. Її стиль — це гармонійне поєднання інтелектуальної рефлексії та емоційної експресії. Психологізм мовлення відображає глибину внутрішніх переживань героїв, їхні сумніви,

страхи й надії. Внутрішні монологи, рефлексії та описи тілесних відчуттів створюють ефект співпереживання читача з персонажем.

Таблиця 2.2

Емоційно-експресивне забарвлення мовлення у романі «Амадока»

Вид емоційно-експресивного забарвлення	Приклади з уривку
Вигуки та інтер'єкції	«— Ось він – її чоловік.» [1, с.9]; «Не заплющуй очей, суворо говорить він...»[1, с.9]
Риторичні запитання	«Чи ми доживемо з тобою до цього страшного моменту?» [1, с. 434]; «Чому вона хотіла себе вбити?» [1, с. 74]
Експресивні прикметники та прислівники	«незнайомий зойк» [1, с. 9]; «жадібно чіпляється пальцями» [1, с. 9]; «страшно і довго, як людина, що помирає» [1, с. 434]
Повторення та ритмічні конструкції	повтор «Ось він — її чоловік. Ось темні відбитки... Ось синці... Ось коліна... Ось її біль...» [1, с. 9]; «померла, померла, померла» [1, с. 751]
Опис фізичних відчуттів	«Легкий вивих плечового суглоба заважає тепер вільно рухатись і забарвлює насолоду додатковим посмаком.» [1, с. 9]; «він володів болем тонким і тоскним, як завивання вітру...» [1, с. 31]
Порівняння та метафори з емоційним відтінком	«Він виглядає, як тварина, яку м'ясарі на бойні розібрали на кавалки...»[1, с.11]

	«Час від часу він роздумує про минуле і теперішнє, порівнюючи власні обмеження з рухами риби.» [1, с.16]
--	---

Інтелектуальне мовлення в «Амадоці» відзначається філософськими роздумами, культурними алюзіями, посиленнями на мистецтво, історію, технології, природничі науки [1]. Ці рівні створюють когнітивну глибину твору та відображають культурну обізнаність авторки.

Таблиця 2.3

Використання стилістичних реєстрів у романі «Амадока»

Вид	Розмовна мова	Поетична мова	Філософська мова
Приклади	«– Ні? — запитувала вона. Ні? — повторював він...» [1, с. 20]; «Припиніть зі мною сперечатись» [1, с. 40]	«в западинах шрамів утворилися цілі озера, немов після танення льодовиків» [1, с. 433]; «пухнасті кульки моху, схожі на відрубані голови» [1, с. 10]	«Я знаю, що ввійшов крізь одні двері, а виходжу крізь інші» [1, с. 524]; «Тепер мені достеменно відомо, для чого мене було створено» [1, с. 524]
Мовні засоби	Пряма мова, повторення, наказовий спосіб	Розгорнута метафора, яскраве порівняння	Екзистенційна рефлексія, узагальнення про сенс життя і смерть

На лексичному рівні відчутне використання діалектизмів та рідковживаної лексики, що створюють ефект автентичності й глибини культурної пам'яті: «спіжарка» [1, с. 181], «Рашпіль» (прізвисько вчителя) [1, с. 167]. Ці елементи не

лише розширюють смисловий простір тексту, а й слугують маркерами індивідуальної та поколіннєвої ідентичності персонажів, підкреслюючи їхню належність до радянсько-українського минулого та локального шкільного мікросвіту.

Синтаксичний рівень вирізняється парцеляцією, повтореннями, інверсією та риторичними питаннями, що посилюють драматизм і напруження оповіді: «Чому вона хотіла себе вбити?» [1, с. 74]; «Чи ми доживемо з тобою до цього страшного моменту?» [1, с. 434].

На тропеїчному рівні авторка активно використовує метафори, порівняння та символічні образи, які поглиблюють філософський підтекст роману. Показовими є: «Він виглядає, як тварина, яку м'ясарі на бойні розібрали на кавалки, але ці шматки чомусь знову зрослись» [1, с. 11]; «в западинах шрамів утворилися цілі озера, немов після танення льодовиків» [1, с. 434]; «серце просвічувало крізь прозору шкіру і блідо мерехтіло відтінками полярного сьйва» [1, с. 450].

Підсумовуючи, можна ствердити, що ідіостиль роману «Амадока» поєднує психологічну глибину, емоційно-експресивну насиченість та інтелектуальну рефлексивність, утворюючи багатовимірну художню систему, у якій слово стає не лише засобом зображення, а й інструментом філософського пізнання світу.

2.2 Епітети як емоційна характеристики персонажів та подій

Епітет у романі «Амадока» виконує роль «локального модуля» експресивності: через точний добір прикметникових іменувань активується оцінність, тілесна сенсорика та наративна перспектива. Українська традиція трактує емоційність, оцінку та експресивність як взаємопов'язані категорії стилістичної системи — саме так вони функціонують у тексті Андрухович, де епітети водночас описують і інтерпретують досвід персонажів [72]. Листова й щоденникова манера вислову (ефект «розмови» з читачем) підсилює індивідуально-авторське забарвлення означень.

Епітет у романі Софії Андрухович *«Амадока»* є одним із провідних засобів емоційної характеристики персонажів і подій. За його допомогою письменниця створює виразну художню тканину твору, передає внутрішні переживання героїв, розкриває глибину їхніх почуттів і станів душі. Епітети надають оповіді образності, допомагають читачеві відчутти атмосферу часу, у якому відбуваються події, підсилюють емоційний вплив тексту.

Завдяки влучно добраним означенням у романі розкриваються контрасти між добром і злом, світлом і темрявою, пам'яттю і забуттям. Епітети не лише уточнюють предмет або явище, а й наділяють їх символічним змістом, створюють особливий емоційний ритм оповіді. Вони формують індивідуальний стиль авторки, у якому поєднано поетичність вислову з глибоким психологізмом.

У *«Амадоці»* епітет стає не просто засобом художнього зображення, а способом пізнання внутрішнього світу людини та відображення складних емоційних процесів, пов'язаних із темами пам'яті, втрати, кохання і відродження. Саме через епітети авторка досягає глибокої емоційної напруги, яка робить її роман виразним, щирим і психологічно переконливим.

Епітет охоплює різні види семантичної виразності — емоційну, оцінну та інтелектуально-асоціативну. Авторські епітети несуть у собі елемент індивідуальної образності, через який розкривається внутрішній світ персонажа і водночас — ідіостиль письменниці. Вони створюють експресивну атмосферу, підкреслюють емоційно-естетичну спрямованість тексту та сприяють формуванню цілісного художнього простору [5, с. 323].

У лінгвістичних працях епітет визначається як лексико-стилістичний засіб, що поєднує номінативну й зображальну функції. У науковій традиції акцент робиться то на його описовій, то на естетичній ролі. Відповідно, виділяють кілька рівнів дефініцій — від суто описових (означення ознаки предмета) до складних, що враховують емоційно-оцінний і художньо-образотворчий потенціал епітета.

У сучасній українській лінгвостилістиці поняття епітета осмислюється як потужний експресивний засіб, який структурує смисловий простір тексту та актуалізує ключові цінності автора [2; 4].

Софія Андрухович — українська письменниця, публіцистка й перекладачка, авторка романів «Фелікс Австрія» та «Амадока». У «Амадоці» вона досліджує глибини людської пам'яті, ідентичності та любові через історію чоловіка, який утратив пам'ять після війни. Цей твір демонструє унікальну епітетну організацію тексту, що функціонує як система образів і символів.

У романі натрапляємо на яскраві епітети: «Розтягнутий комір вибляклої футболки відкриває *міцний загривок*.» [1, с. 9], «Піщинки *слизькими струменями* затікають у проміжки між ступнями і підошвами взуття.» [1, с. 9], «Тут очерет розходиться, утворюючи місце для купання. Порослий травною ґрунт переходить у пісок, пісок занурюється під воду. На мілководді повно *напівпрозорих мальків*.» [1, с. 10], «Вона не здатна встежити, куди він показує: вихоплює тільки розмиті клапті хмар, *дрібні складки вітру*, викладені на плесі...» [1, с. 10], «Згодом вона відраховує його *ритмічні гребки*, що вкладаються в музичний розмір ранкового вібрування шафи над їхніми тілами.» [1, с. 11], «Його велике тіло й обличчя понівечені, посмуговані *глибокими шрамами* — рожевими, червоними, бурими, фіолетовими.» [1, с. 11], «За вікном погойдувалися *липкі й лискучі* від весняної вологи *гілки*.» [1, с. 17], «Наш герой, четвертий у палаті, волів товариство зірчастого агаміксиса. Він домовився з *тілистою медсестрою* на ім'я Любов, і та через день приносила йому пакуночок, в якому ворушився *рубіновий мотиль*.» [1, с. 23], «Він хотів би, аби з нього виріс волоський горіх. Сильне і *чисте дерево* з *гладкою світлою шкірою*.» [1, с. 28], «Про *пагінець, сліпий і білий*, який настирливо пробиває собі шлях до світла.» [1, с. 28], «Його *прохолодна тінь* дає полегшення, мов аспірин під час гарячки.» [1, с. 28], «Аби їхні *гладенькі роти* наповнювалися *нетерплячою слиною*.» [1, с. 28], «Що ліки подіяли також і на його сусідів, і вони всі разом розіграли макабричну виставу, завдавши клопоту персо налові центру, а найдужче — головному лікареві з *кущуватими бровами*.» [1, с. 31], «Єдине, чого не міг втямити наш герой такого *невинного ранку* у розпалі

весни, пронизаного білим сонячним світлом і безумним пташиним вереском за шибамі вікон.» [1, с. 31], «*Термоковдра* рипіла, жорстка і холодна під голою спиною Романи.» [1, с. 49], «Вона бачила прекрасні мармурові пальчики ніг Божої Матері.» [1, с. 72].

Епітети у творі Андрухович виконують кілька функцій:

- описову, конкретизуючи зорові, слухові та тактильні деталі;
- емоційно-характерологічну, відтворюючи психологічний стан персонажа;
- символічну, через колористичні, культурні й фольклорні образи;
- естетичну, що забезпечує ритміко-звукову гармонію тексту.

Отже, епітети у романі Софії Андрухович — це не лише декоративний прийом, а структурний компонент ідіостилю письменниці. Вони поєднують емоційно-експресивну, оцінну й естетичну функції, сприяють розкриттю внутрішнього світу персонажів і формують емоційно-художню ауру твору.

2.3 Метафори в романі «Амадока»: семантико-стилістичний аналіз

Метафора в романі Софії Андрухович «*Амадока*» виступає провідним стилістичним засобом, за допомогою якого авторка розкриває внутрішній світ людини, осмислює складні філософські й психологічні теми, пов'язані з пам'яттю, ідентичністю, травмою та любов'ю. Вона не лише прикрашає текст, а й створює глибокий підтекст, через який письменниця передає емоційні стани персонажів та атмосферу історичних епох.

У творі метафора є способом вираження багатозарової реальності: зовнішні події переплітаються з внутрішніми переживаннями, а конкретне набуває узагальненого, символічного змісту. Завдяки цьому художній світ «*Амадоки*» стає простором, де реальність і пам'ять, минуле і сучасне взаємодіють на рівні образів і почуттів. Метафоричні вислови допомагають передати те, що не піддається прямому описові, — біль, спогади, розірваність людської свідомості, прагнення до цілісності.

Стилістичне використання метафори у романі формує індивідуальний почерк Софії Андрухович: її образність емоційно насичена, інтелектуально глибока й психологічно вмотивована. Метафора стає засобом художнього пізнання дійсності, способом осмислення людського буття через внутрішній досвід і слово, яке зберігає пам'ять про пережите.

Метафорика роману «Амадока» організована навколо доменів пам'яті, тіла й світла: завдяки міждоменним мапуванням абстрактні стани травми стають когнітивно «схопними». У сучасних лінгвопоетичних підходах наголошено, що естетичні судження читача щодо метафори виникають на стику емоційної реакції та інтелектуальної роботи над образним зіставленням — саме цей механізм забезпечує глибину рецепції тексту Андрухович [72]. Кейс-дослідження художніх метафор засвідчують, що повторювані образні ядра формують «образну пам'ять» твору, яка поєднує розрізнені епізоди в цілісне емоційно-когнітивне переживання [71].

Метафора є базовим механізмом сенсоутворення: слово чи вислів, пов'язаний зі «сферою-джерелом», переноситься на «сферу-ціль» для створення нового смислу, оцінки та емоційного ефекту [3]. У такий спосіб вона впливає на полісемію, формує й перерозподіляє смисли в лексико-семантичній системі мови, а в художньому тексті керує модальністю, оцінністю й емоційністю висловлювання.

З позицій комунікативної функції метафора — це інструмент, що дозволяє «побачити невідоме крізь відоме», активуючи асоціативні мапування між доменами й підсилюючи вплив на адресата. Її експресивність у дискурсі виявляється через семантико-стилістичні ознаки, що забезпечують суб'єктивно-оцінне та емоційне забарвлення висловлювання. Водночас емоційність метафори культурно зумовлена: різні мовні спільноти кодують і передають емоції через різні набори образів і конвенцій. Саме тому метафора в художньому тексті постає не «прикрашальним» елементом, а операційним ядром інтерпретації світу [8, с.29-34].

У романі Софії Андрухович «Амадока» метафора є ключовим постикальним механізмом, який формує психологічну оптику твору. Через метафоричні конструкції авторка передає травму, амнезію та поступове відновлення ідентичності героя, не вдаючись до прямої номінації станів. Ця стратегія створює «ефект внутрішньої камери»: читач рухається слідом за імпульсами пам'яті, фрагментами відчуттів і образів, що зшивають цілісність суб'єкта.

Когнітивно-прагматичні функції метафори у «Амадоці»:

– пояснювальна та структурувальна — переносить абстрактне у сфери тілесності, простору, світла й тьми, впорядковуючи досвід персонажів;

– емоційно-оцінна — керує емпатією читача, задає тональність сцен — від тривоги до надії;

– пам'ять як метафора — озеро Амадока постає символом невмирущої пам'яті, що зберігає «зникле» й відновлює зв'язки між уламками минулого;

– інтермодальна образність — метафори функціонують не лише візуально, а й тактильно та аудіально, підсилюючи соматичну присутність травми й зцілення.

У романі травматичний досвід часто подається через тілесні, матеріально відчутні образи, де внутрішні стани постають як речовинні або предметні. Так, у сцені прокидання змінена чуттєвість героїні передається через метафоричний зсув: «І відчуття, і голос, і навіть барви кімнати, і погойдування гілок ялини за вікном — усе змінене ним крізь її тіло» [1, с.9], де тіло стає фільтром сприйняття. Процес лікування також наділяється метафоричними ознаками: «Санітарки, медсестри й лікарі робили його тіло фізичним» [1, с.20] — травма подається як стан напіввідсутності, з якого пацієнта наново «матеріалізують». Надрив, спричинений постійним болем, передано через образ палітри відчуттів: «...він добре роззнайомився зі спектром своїх болів» [1, с.31]. У сцені, де темрява викликає дезорієнтацію, метафоричний «густий шум крові» передає тривожне нагнітання: «З густим шумом крові у скронях, Романа нарешті опинилася вдома» [1, с.86].

Пам'ять у романі представлена як жива, речовинна субстанція, що рухається, проростає, набрякає. У сцені прокидання герой описує свій стан так: «...виринув із найгустішого намулу на дні, куди не досягає жоден промінь» [1, с.18] — намул тут метафора забуття. У сновидіннях і галюцинаціях пам'ять матеріалізується через музику: «Саме ця незавершена нота... дала хід нічному маренню чоловіка» [1, с.25]. Під час терапевтичного відновлення стає зрозуміло, що герой формується не з фізичної матерії, а з пам'яті: «Я, виявляється, виникаю з пам'яті, а не з заплідненої яйцеклітини» [1, с.64]. Пам'ять осмислюється як простір проростання: «Це була фантазія проростання із тіла рослини. Про насінину, яка несміливо розлущується» [1, с.28]. У момент роздумів над власною історією герой постає як носій досвіду, що народжується із забутого й відновлюється через хворобливі спалахи: уривки образів, відчуттів і тепла складають метафоричну тканину його самоусвідомлення.

Тема життя як рослинного циклу посідає центральне місце в метафоричному ряді роману. Найяскравіше це відображено в образі рослини, що зростає з героя: «Він напуватиме собою рослину, він харчуватиме її і житиме; вона всотає... не тільки гній і компост, а й почуття його і думки, мрії і пам'ять» [1, с.28]. Течія як сила, що захоплює його, також набуває символічного сенсу: «Отож течія, з кожною миттю набираючи потужности, потягла чоловіка за собою» [1, с.26] — це не буквально про воду, а про стан психіки. Місяць травень у спогадах постає як жива істота: «У його спогаді бував травень, туга рослинність випнулася з усіх усюд» [1, с.27]. У снах і пам'яті тіло перетворюється на рослинну матеріальність, що рухається й проростає, символізуючи потенціал відродження.

Метафорика емоцій у романі спирається на фізичні відчуття тепла, світіння, наповненості. Наприклад, тілесна близькість створює ефект світла: «Його запал і жар, його збудження осявали Роману і гріли її» [1, с.47]. У сцені поглиненості теплом і живістю навколишнього середовища оживають навіть стебла: «Драцена звішувала свої довгі тонкі язички» [1, с.34]. Реакція на присутність Романи передана через оживання обличчя: «Обличчя раптом ожило.

Очі потемніли...» [1, с.45]. Ідеалізований образ мовлення професора створено через зіставлення з іншим станом свідомості: «Професор говорив голосом сновиди» [1, с.65].

Передчуття небезпеки й одночасно крихкість життя передані через метафоричні візуалізації. У сцені нагляду за тілом Романи пух на руках «просякає світлом»: «Пух... просякав сонячним світлом» [1, с.17]. Соматичні відчуття також набувають метафоричного звучання: вітер змушує її дихати, ніби оживаючи: «Потрапивши назовні, Рома починала дихати, оживала, вітер надимав їй легені...» [1, с.34]. Жінка на межі виснаження відчуває себе принижено: «Здавалося, що вона проситься прийняти її до собачого стада» [1, с.71]. Це простір уразливості, де тіло реагує на загрозу, тепло чи самотність — через світло, дихання й рух.

Ці приклади демонструють, як метафоричні мапування з доменів природи, тілесності та світла створюють багатопланову емоційну партитуру тексту — від стискаючих психіку образів до світлих імпульсів зцілення й пам'яті.

Метафори в «Амадоці» не існують ізольовано — кожна виконує комунікативне завдання: спрямовує інтерпретацію сцени, підштовхує до співпереживання, коригує оцінку подій. Вони стають не лише стилістичними маркерами, а механізмами перекодування досвіду: те, що не піддається буквальному висловленню (ПТСР, амнезія, сором, провина), «перекладається» у мову відчуттів, просторових і тілесних образів. Саме тому метафора у романі виконує подвійну функцію — естетичну (організація образності) та психологічну (терапевтичну через наратив), вибудовуючи шлях від розірваності до повторного набуття цілісного «я» [6, с. 50 - 55].

Підсумовуючи, метафори в «Амадоці» — це осердя поетики пам'яті та зцілення. Вони структурують досвід персонажів, керують емоційною залученістю читача й уможливають м'який перехід від травми до самоповернення. Завдяки системі когнітивних мапувань між відчутним і абстрактним Андрухович досягає ефекту присутності: читач не просто розуміє події, а проживає їх разом із героями.

2.4 Порівняння як засіб вираження експресивності у романі

Порівняння у романі Софії Андрухович *«Амадока»* виконує важливу емоційну та художню функцію, допомагаючи глибше розкрити внутрішній світ персонажів і створити атмосферу переживань, що супроводжують події твору. За допомогою порівнянь авторка досягає виразності й багатовимірності зображення, поєднуючи конкретне й абстрактне, реальне й символічне.

Цей стилістичний засіб дозволяє не лише уточнити образи, а й передати відчуття, що важко висловити безпосередньо. Порівняння в *«Амадоці»* часто мають емоційно забарвлений характер: вони надають оповіді ліризму, підкреслюють контраст між буденністю та внутрішнім болем, між минулим і сучасним. Через них письменниця розкриває психологічну напруженість персонажів, їхню потребу в любові, підтримці, осмисленні втрат.

Таким чином, порівняння в романі стають не просто художнім засобом, а елементом емоційного коду твору. Вони допомагають читачеві відчутти стан героїв, співпережити їм і глибше зрозуміти авторський задум, у якому поєднано індивідуальну долю людини з історичною пам'яттю народу.

Порівняння в Андрухович виконують подвійну роботу: конкретизують чуттєві стани й водночас «кадрирують» подію у публічному вимірі пам'яті, коли приватні досвіди співвідносяться з колективними символами та ритуалами [70]. На рівні форми їхня виразність підтримується експресивним синтаксисом — інверсіями, градаціями, парцеляціями — що робить зіставлення не лише семантичним, а й ритміко-інтонаційним носієм емоційної дії.

У структурі художнього твору порівняння інтегрується в портретну характеристику, пейзаж, психонаратив і репліки персонажів, збагачуючи індивідуальний мовний портрет і керуючи сприйняттям сцени. Функціональна палітра охоплює оціночно-характеристичну (актуалізація авторської модальності), суб'єктивно-пізнавальну (репрезентація точки зору персонажа), конкретизаційну (тілесні відчуття, жести, мікрорухи) та описово-зображувальну функції [5, с. 372–375].

На відміну від метафори, де перенос зазвичай прихований, порівняння експлікує зближення через маркери «як/немов/мов», роблячи механізм образотворення прозорим для читача. У художньому дискурсі це не «прикраса», а робочий інструмент естетичної функції мови: він забезпечує відчутність смислу через зорові, слухові, тактильні та інші модальності [3].

У романі порівняння виконують портретотворчу, психологізуючу, хронотопну та контрастивну функції, формуючи багат шарову образність тексту.

Портретотворчі порівняння спрямовані на створення швидкої візуалізації. Так, зовнішність і тілесна зміненість персонажів передається через жорсткі, майже шокові паралелі: *«Він виглядає, як тварина, яку м'ясарі на бойні розібрали на кавалки, але ці шматки чомусь знову зрослись»* [1, с.11], або тоді, коли тіло подається через відчуттєві, майже тактильні аналогії: *«Йому хотілося спати, його схоже на гладку торпеду обтічне тіло, зі шкірою, наче мокрий сатин, було важке й неповоротке.»* [1, с.26]. Портрет створюється і через описи інших персонажів: старша медсестра постає надмірно тілесною, коли її тіло відчувається *«ніби наповнене теплим бульйоном, що схлипував під шкірою»* [1, с.14], а сусід, який побачив Василя, реагує на його поведінку, *«Сусід побачив з-за паркана, як Василь нервово, немов лисиця, охоплена тривогою за потомство.»* [1, с.266]. Такі порівняння образно фіксують характерологічні риси.

Психологізуючі порівняння конкретизують емоційні стани через тілесно-чуттєві образи. Страх і розхитаний фізичний стан подано через гострі фізіологічні асоціації: *«Почувалась, як під час початкової стадії грипу: туман у голові, плутані думки, нерівне серцебиття, задишка, біль у м'язах»* [1, с.155]. Відчуття болю також деталізоване через інтенсивні зіставлення — персонаж переживає біль, що поглинає його *«як утопленика — і так само, як утопленика, виносити на поверхню води»* [1, с.26]. При цьому Романине напруження передається через реакції тіла та простору: *«Мозок затерпав, як рука чи нога від незручної пози»* [1, с.35]. У сценах смутку та самотності виникає мотив загубленості: *«Сидіти з ним у сутінках, поки вечірня волога просякає у тканини*

одягу, прислухатися до бриніння комарів, відганяти комах від Богданового обличчя і кінцівок — *і почуватись так, ніби сидиш із випадковим чоловіком на автобусній зупинці.*» [1, с.174]. У моменти тривоги її сприйняття загострюється: і звук, і тиша стають загрозливими — «На цьому етапі розповіді Романі довелося замовкнути, тому що з тієї частини матраца, де мав би лежати Богдан, долинув гучний неприємний звук — *так могла стогнати здобич, яку роздирають важкими дзьобами крилаті потвори.*» [1, с.178].

Хронотопні порівняння конденсують атмосферу місця й часу. Чоловік у певні моменти пахне *«як свіжа деревина, звільнена від кори»* [1, с.38], що надає сцені природності й тепла. Натомість день може *«набрати понурих сірих барв, ніби насмоктався токсинів»* [1, с.39], що підсилює пригнічену атмосферу. Лісові пейзажі постають через матеріальні зіставлення: кора дерев — «Романа дивилася на траву, на листя, на нерівності кори, на *небо, схоже на китайську глазуровану порцеляну*, а найдужче дивилася на Богдана.» [1, с.157], а шрами героя — немов після танення льодовиків утворюють заглибини *«У западинах шрамів утворилися цілі озера, немов після танення льодовиків.»* [1, с.434]. Простір іноді ускладнюється, викликаючи відчуття похмурої замкненості: *«... відчуваючи, що мокрий берет на її голові важить, немов повне води цебро, яке тягне її свідомість на найглибше дно.»* [1, с.403].

Контрастивні порівняння структурують опозиції «темрява/світло», «людина/тварина», «тілесність/невагомість». У сцені нічної тривоги герой лежить *«неначе пес, загорнувшись у батькову першу уніформу»* [1, с.342]. Волосся іншого персонажа у стресовій ситуації стає *«як овеча шерсть»* [1, с.341], а тіло — *«...пам'ять прийде і ляже йому в череп, як дитина в колыску, як тварина у своє нагріте кубло.»* [1, с.153], що підкреслює його беззахисність. Річ може бути осмислена через предметний світ: іграшка описана як *«Це була приємна іграшка: за формою і розміром схожа на сірникову коробку з чорного пластику...»* [1, с.184]. Велика братська могила, яку обіцяє показати герой, постає гіперболізованою: *«Він обіцяв узяти мене невдовзі з собою і показати велику, як гору, могилу воїнів.»* [1, с.236].

Порівняльні конструкції також фіксують момент близькості й емоційного зближення: герой хвилюється поруч із жінкою «Поки я оглядав її профіль, найдосконаліший профіль, який мені доводилось бачити у житті, поки я, хвилюючись, як юнак перед можливістю отримати перший поцілунок.» [1, с.92], а під час жесту довіри передає себе іншим «Він передавав себе в їхні руки так, як передають небайдужий об'єкт у добрі руки, з тією лаконічною вдячністю, на яку був здатен.» [1, с.19]. Навіть абстракції пам'яті матеріалізуються: «Набагато раніше цієї миті — коли поховані в Архіві листи, *папір* яких геть висох і *почав* нагадувати на дотик крихку оболонку жука чи змії...» [1, с.697].

Порівняльні конструкції в романі Софії Андрухович «Амадока» системно переводять абстрактні категорії травми, амнезії та відновлення ідентичності у матеріально відчутні домени — тілесність, природу, світло й темряву. Саме через це простір, тіло та пам'ять набувають різноманітних сенсових шарів: біль — «розлогий і жирний, як вгодована свійська тварина» [1, с.31], а день, що тьмяніє, — «ніби насмоктався токсинів» [1, с.39]. Порівняння впорядковують і структурують глибинні психологічні процеси, створюючи цілісну емоційну картину роману.

Цей репертуар слугує когнітивною економією: за один такт порівняння «пакує» опис, оцінку й емоцію, утримуючи фокус на внутрішній оптиці персонажів. Зіставлення часто поєднані з кінетичними деталями (жест, мікрорух, дихання), що посилює ефект присутності й підвищує «температуру» сцени [5].

Сукупність порівнянь у романі є ідентифікаційною ознакою ідіостилю авторки: вони зшивають психологізм і інтелектуальну рефлексію, переводять травматичні вузли сюжету в доступні сенсорні моделі, формують контрастні «світлові» поля надії й втрати. З огляду на принцип концептуальних мапувань — «видиме робить зрозумілим невидиме» — порівняння в «Амадоці» виступають не локальним стилістичним прийомом, а системним організатором емотивної та когнітивної роботи тексту, що забезпечує глибинну читальську залученість.

Порівняння в «Амадоці» — багатофункційний інструмент: вони конкретизують відчуття, будують оцінність, налаштовують хронотоп і керують

емпатією. Через стабільне зіставлення абстрактного з тілесним і предметним порівняння створюють «сенсорний міст» між досвідом персонажів і досвідом читача, посилюючи психологічну напругу та естетичний ефект твору.

Висновки до розділу 2

У розділі було проаналізовано емоційно-експресивну лексику роману Софії Андрухович «Амадока». Дослідження показало, що ідіостиль письменниці вирізняється багатством художніх засобів та індивідуальним підходом до створення мовознавчого аспекту тексту. Використання епітетів у романі є не лише описовим, а й емоційно забарвленим, що дозволяє читачеві глибше відчувати психологічний стан персонажів. Епітети допомагають передати внутрішні переживання героїв та створюють емоційний контекст подій. Аналіз метафор показав, що вони виконують важливу роль у стилістичному оформленні тексту та формуванні образної системи роману. Вони сприяють концентрації уваги на важливих деталях та підсилюють емоційний вплив оповід, оскільки особливу увагу привертає те, як авторка за їх допомогою створює атмосферу внутрішнього світу героїв.

Порівняння в романі також виступають засобом емоційного впливу на читача, підкреслюючи контрасти та відтінки переживань. Вони дозволяють збагачувати образність тексту та роблять описи більш наочними. Ми вважаємо, що взаємодія епітетів, метафор і порівнянь формує комплексну систему художньо-виразних засобів, адже це сприяє глибшому розумінню мотивів поведінки персонажів і психології подій. Емоційно-експресивна лексика виступає інструментом передачі авторської позиції та створює особливу тональність твору. Аналіз ідіостилу показав, що мова Софії Андрухович є динамічною, образною та багатозаровою, а тому вона дозволяє поєднувати реалістичні описи з символічними та метафоричними нашаруваннями. Роман «Амадока» демонструє високий рівень мовної культури та стилістичної майстерності письменниці.

Емоційно-експресивна лексика виступає ключовим елементом ідіостилю письменниці, забезпечуючи виразність та художню завершеність роману. Ми переконані, щ саме через мовні засоби передається багатогранність внутрішнього світу героїв і загальна емоційна атмосфера твору.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ ПІД ЧАС УРОКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «АМАДОКА»)

Мова є не лише засобом спілкування, а й важливим інструментом вираження емоцій, почуттів і внутрішнього світу людини. Особливу роль у цьому відіграє емоційно-експресивна лексика, яка надає висловлюванню образності, інтонаційної насиченості й емоційної глибини. Її вивчення сприяє формуванню в учнів мовленнєвої культури, розвитку емоційного інтелекту та вмінню адекватно передавати власні почуття засобами української мови.

У процесі опанування емоційно-експресивної лексики школярі не лише збагачують свій словниковий запас, а й поглиблюють розуміння художніх текстів, оскільки саме такі лексеми відображають внутрішній світ персонажів, емоційну атмосферу твору, його ідейно-естетичну спрямованість. Вивчення цих мовних одиниць у поєднанні з аналізом художнього тексту сприяє вихованню естетичного смаку, емпатії та здатності до творчого самовираження.

Залучення матеріалу сучасної української літератури, зокрема роману Софії Андрухович «Амадока», дає змогу наблизити навчання до життєвих реалій і психологічних переживань сучасної людини. Такий підхід поглиблює інтерес учнів до мови як живого явища, сприяє розвитку критичного мислення та емоційної чутливості.

Методика вивчення емоційно-експресивної лексики має не лише лінгвістичне, а й виховне значення, оскільки формує в учнів уміння сприймати мову як засіб духовного розвитку, комунікативної взаємодії та самопізнання.

3.1 Завдання з практичної риторики

Вивчення практичної риторики у старших класах сприяє формуванню в учнів уміння переконливо, емоційно та культурно висловлювати власні думки. Особливе значення має робота з емоційно-експресивною лексикою, адже саме

вона є засобом впливу на співрозмовника, формує інтонаційну виразність і допомагає оратору встановити емоційний контакт з аудиторією.

Практичні завдання з риторики спрямовані на розвиток мовної чутливості, уміння розпізнавати емоційно забарвлені слова та доречно їх використовувати у виступах, діалогах, письмових роботах. Робота з лексикою цього типу допомагає учням: усвідомити роль емоцій у комунікації; навчитися добирати експресивні засоби відповідно до мети й ситуації мовлення; розвивати навички публічного виступу та емоційного самовираження; формувати культуру мовлення й повагу до слухача; досягнути взаємозв'язок між словом, почуттям і переконанням.

Під час виконання таких вправ учні аналізують приклади з художніх текстів, зокрема з роману Софії Андрухович «Амадока», де емоційно-експресивні одиниці виступають потужним засобом характеристики персонажів і створення емоційного тону оповіді. Такі завдання сприяють не лише розвитку мовних компетентностей, а й вихованню естетичного смаку, емпатії, уміння розуміти психологічний підтекст слова.

Вправа 1. Встановіть відповідність між словами та їхніми тлумаченнями.

1. «Відчуття безповоротної втрати, болю за минулим».
2. «Стан душевної розгубленості, коли людина не може впізнати себе».
3. «Процес відновлення втрачених спогадів».
4. «Символічне відлуння минулого у свідомості людини».
5. «Слово, що означає внутрішню боротьбу між пам'яттю й забуттям».

Довідка: туга, відчуження, реконструкція, ехо, амнезія.

Ця вправа спрямована на розвиток уміння співвідносити значення емоційно забарвлених слів із їхнім змістом у контексті роману. Вона допомагає учням засвоїти лексичні одиниці, які формують емоційно-психологічний фон твору.

Вправа 2. У яких словосполученнях слова вжиті в переносному значенні? Назвіть їх.

Тіні пам'яті, розірване небо, тепла тиша, змерзлі обличчя, світло минулого, глуха тривога, блукаючі спогади.

Ця вправа спрямована на виявлення переносного значення слів та розуміння образності авторського мовлення. У переносному значенні слова набувають нового емоційного сенсу, що допомагає передати глибину переживань персонажів.

Пояснення:

- *Тіні пам'яті* – метафора приглушених спогадів;
- *Розірване небо* – символ втрати гармонії;
- *Глуха тривога* – приховане відчуття страху;
- *Світло минулого* – асоціація з теплими спогадами.

Вправа 3. Кросвордний диктант.

1. Почуття болю через втрату пам'яті або минулого. (*Амнезія*)
2. Лексичний засіб, що підсилює емоційність і виразність мови. (*Епітет*)
3. Слово-символ, що в романі означає духовне відродження. (*Обличчя*)
4. Вислів, який повторюється для підсилення почуття. (*Повтор*)
- 5 Запитання без очікуваної відповіді, уживане для підсилення емоції.

(*Риторичне запитання*)

Ця вправа розвиває мовленнєву пам'ять, формує навички роботи з термінами риторики та емоційно-експресивної лексики, активізує пізнавальний інтерес до тексту роману.

Вправа 4. Складіть синонімічні ряди до поданих слів.

Пам'ять, біль, туга, любов, надія.

Довідка: спогад, згадка, жаль, скорбота, страждання, ніжність, прихильність, очікування, віра, прагнення.

Вивчення синонімів допомагає учням глибше зрозуміти емоційні відтінки значень, розширює словниковий запас та формує вміння добирати слова відповідно до емоційного контексту твору.

Вправа 5. До названих груп запишіть слова, ужиті в романі Софії Андрухович «Амадока».

Зразок: Назви емоцій (страх, туга, любов, тривога).

- 1) назви емоційних станів;

- 2) назви відчуттів і тілесних реакцій;
- 3) назви предметів-символів;
- 4) лексика, що передає колір і звук як емоційний фон;
- 5) слова, що позначають пам'ять і забуття.

Ця вправа спрямована на розвиток лексичних навичок, уміння групувати емоційно-експресивну лексику за смисловими полями, визначати, які елементи створюють емоційний простір тексту.

Вправа 6. Знайдіть у реченнях фразеологізми або авторські порівняння та поясніть їхнє значення.

1. *«Пам'ять стояла переді мною, як тінь без тіла».*
2. *«Її спогади, мов уламки дзеркала, розсипались у темряві».*
3. *«Він ніс у собі мовчання, важче за крик».*
4. *«Минуле лежало на грудях, як камінь».*

Призначення цієї вправи – навчити учнів розуміти прихований зміст порівнянь та фразеологізмів, бачити в них емоційно-образне значення і вміти пояснювати, який ефект вони справляють на читача.

Вправа 7. Поясніть значення кожного з поданих емоційних слів. Складіть речення з ними.

Амнезія, туга, відчай, надія, розрада, прозріння.

Вправа спрямована на формування розуміння емоційно-оцінних слів і розвиток навичок їхнього контекстного використання. Учні вчаться правильно добирати слова для опису психологічних станів персонажів.

Вправа 8. Запишіть словосполучення та доберіть до них антоніми. З однією антонімічною парою складіть речення.

Світла пам'ять; гірка тиша; порожнє серце; болісна правда; остання надія.

Можливі антоніми: *темне забуття; радісна пісня; наповнене серце; солодка омана; перша тривога.*

Вправа розвиває мовленнєві навички, допомагає усвідомити, як емоційне забарвлення змінюється під впливом протилежних значень, формує чуття ритму, образності та внутрішньої гармонії мови.

Розширена система завдань із практичної риторики на матеріалі роману «Амадока» Софії Андрухович демонструє, що слово є не лише мовним засобом, а й простором духовного досвіду. Застосування аналітичних, творчих, комунікативних і рефлексивних вправ забезпечує інтегрований розвиток мовної, емоційної та культурної компетентності учнів. Така робота перетворює урок української мови на живий діалог із текстом і самим собою, у якому риторика стає інструментом мислення, самопізнання й морального зростання.

Проведені риторичні завдання засвідчили ефективність поєднання мовного аналізу, творчого мислення та емоційно-ціннісного осмислення тексту роману Софії Андрухович «Амадока». Учні не лише поглибили знання про емоційно-експресивну лексику, а й навчилися практично застосовувати риторичні засоби у власному мовленні. Завдяки інтегрованим, творчим, комунікативним і рефлексивним вправам формуються навички виразного усного виступу, емоційної культури, критичного мислення та здатності до саморефлексії. Отже, риторичні практики сприяють не лише розвитку мовної компетентності, а й формуванню особистісного ставлення до слова як духовної й художньої цінності.

3.2 Конспект уроку української мови

Пропонуємо урок для 10 класу в межах факультативного курсу «Мова і риторика в художньому тексті».

Головна мета курсу – розвиток умінь усвідомлено сприймати слово як емоційно-ціннісний феномен, оволодіння навичками практичної риторики, розширення лексичного запасу та формування мовної, комунікативної й естетичної компетентностей учнів.

Важливим завданням курсу є виховання поваги до українського слова, формування здатності бачити риторичну глибину художнього тексту, розуміти його емоційно-експресивні засоби, а також навчити виразно, логічно й переконливо висловлювати власні думки. Головна мета розробки цього

конспекту – продемонструвати можливості інтеграції риторики та літературознавчого аналізу на матеріалі сучасної української прози, зокрема роману Софії Андрухович «Амадока».

Тема: Слово як пам'ять і почуття у романі Софії Андрухович «Амадока»

Мета:

- навчальна: ознайомити учнів з поняттями *емоційно-експресивна лексика, риторичні фігури, інтонаційна виразність мовлення*; показати, як Софія Андрухович використовує мову для розкриття теми пам'яті, болю та любові;

- розвивальна: розвивати культуру мовлення, логічне мислення, інтонаційний слух, здатність до аналітичного й творчого осмислення тексту;

- виховна: виховувати емпатію, емоційну культуру, почуття національної гідності та любов до українського слова.

Тип уроку: інтегрований урок (поєднання елементів мовного, літературного та риторичного аналізу).

Внутрішньопредметні зв'язки: стилістика, лексикологія, культура мовлення.

Міжпредметні зв'язки: українська література, історія, етика, психологія.

Обладнання: мультимедійна дошка, проектор, тексти уривків з роману «Амадока», аудіозапис риторичного читання, презентація, словники епітетів, синонімів, антонімів, робочі аркуші для індивідуальних і групових завдань.

Хід уроку

Епіграф до уроку:

Все минає, а слово залишається

(Ліна Костенко)

Комунікативна розминка:

Слова вчителя: «Як ви розумієте цю фразу? Чи пам'ять – це наша сила чи, можливо, тягар? Сьогодні ми спробуємо простежити, як емоційна мова автора

формує ставлення читача до подій і як через ритм, інтонацію та образність слова ми можемо знайти власний риторичний голос.»

Завдання: Кожен учень записує одне слово-асоціацію до поняття «пам'ять». На мультимедійній дошці створюється «емоційна хмарка», у якій зібрано найчастіші асоціації (наприклад: *біль, любов, тиша, коріння, спогад, забуття, голос, історія, втрати, тепло*).

Слова вчителя: «Ця хмарка допоможе нам побачити, як різні емоції формують спільний простір пам'яті. Кожне слово оживає, коли ми вкладаємо в нього власне почуття – саме так і працює емоційна сила мови Софії Андрухович.»

Коментар

Ці слова Ліни Костенко нагадують, що мова й слово зберігають пам'ять людського буття. Усе навколо змінюється — події, люди, епохи, — але сказане і написане слово залишається як відбиток почуттів, думок і досвіду поколінь.

У романі Софії Андрухович «Амадока» слово теж виступає носієм пам'яті — воно з'єднує минуле і сучасність, відновлює зв'язки між людьми, допомагає героям не втратити себе у світі забуття.

Тож епіграф Костенко підкреслює головну ідею уроку: через слово людина зберігає свою пам'ять, почуття і духовну цілісність.

Комунікативна розминка формує емоційну залученість, налаштовує учнів на сприйняття тексту через власні асоціації та переживання, активізує лексичну уяву й готує до подальшого риторичного аналізу художнього слова.

I. Повідомлення теми й мети уроку

Протягом останніх років українська література дедалі частіше звертається до теми пам'яті, ідентичності та внутрішнього голосу людини, що пережила втрату. У центрі цих пошуків – слово, яке здатне не лише передати емоцію, а й відновити цілісність особистості.

Роман Софії Андрухович «Амадока» є показовим прикладом того, як сучасна українська проза поєднує глибину психологічного аналізу та силу

риторичного мовлення. Авторка створює особливий світ, у якому слово стає не просто засобом комунікації, а носієм пам'яті, болю, любові й надії.

Вивчення цього твору на уроках української мови має на меті показати, що емоційно-експресивна лексика є не лише художнім засобом, а й способом пізнання внутрішнього світу людини. Учні вчитимуться бачити, як емоційне слово впливає на сприйняття тексту, як через ритм, інтонацію, повтори й метафори формується риторичний стиль письменниці.

Сьогодні на уроці ми:

- визначимо, як Софія Андрухович використовує риторичні фігури та емоційно забарвлену лексику для створення глибоких психологічних образів;
- навчимося аналізувати слово як інструмент емоційного впливу;
- розвинемо вміння висловлювати власні думки риторично точно, виразно та переконливо;
- спробуємо відчутти силу слова як носія пам'яті, почуття та духовного зв'язку між минулим і теперішнім.

1. Екскурс у художній контекст роману Софії Андрухович «Амадока»

Роман Софії Андрухович «Амадока» (2020) є одним із наймасштабніших творів сучасної української літератури, який поєднує історичне, психологічне та філософське осмислення людини у світі втрат і пам'яті. Твір охоплює кілька історичних епох, від доби Другої світової війни до сучасності, та досліджує, як пам'ять формує ідентичність і стає внутрішньою опорою людини.

Якщо у конфесійній лексиці минулих століть слово було способом звернення до Бога, то в «Амадоці» слово є способом звернення до себе. Андрухович показує, що мовлення – це простір пам'яті, де зберігаються відчуття, біль, ніжність і досвід поколінь.

У художньо-емоційному плані роман можна умовно поділити на кілька етапів розвитку теми пам'яті:

1. Етап забуття – опис втрати минулого, амнезії, спроби героя знайти себе серед уламків спогадів.

2. Етап пошуку – поступове відновлення ідентичності через деталі, спогади, дотики й слова.

3. Етап прийняття – усвідомлення, що пам'ять не лише болить, а й лікує, повертає людину до цілісності.

Софія Андрухович активно використовує емоційно-експресивну лексику, метафори, порівняння, повтори, які створюють особливу ритміку і внутрішню музику мови. Так, слова «порожнеча» «коріння», «уламки», «світло», «тиша» стають символами духовного досвіду, що формують риторичний стиль роману.

Отже, «Амадока» – це не лише літературний текст, а психолінгвістичний простір, де емоція і слово взаємопов'язані. Через художню мову авторка розкриває ідею, що пам'ять – це не тягар, а шлях до відновлення себе, а мова – її ключ.

2. Емоційно-експресивна лексика як засіб художнього самовираження у романі Софії Андрухович «Амадока»

Емоційно-експресивна лексика у творі Софії Андрухович є не лише художнім прийомом, а інструментом глибокого психологічного розкриття персонажів і створення особливої риторичної атмосфери тексту. Через добір емоційно забарвлених слів авторка розкриває багатовимірність людських почуттів від болю й розгубленості до ніжності та духовного очищення.

Риторичне мовлення у «Амадоці» формується через постійне чергування контрастів, що відображають внутрішній стан героїв: пам'ять і забуття, світло і темряву, тишу і голос. Таке зіставлення надає тексту особливої динаміки й створює ефект живої, емоційно дихаючої мови.

Основні риси емоційно-експресивної лексики у романі:

1. Психологічна заглибленість – слова передають внутрішні коливання душі (*порожнеча, розсіпаність, дотик, забуття, тиша, крижкість*).

2. Метафоричність і символізм – кожне слово має подвійне значення: реальне й духовне (*коріння пам'яті, обвуглені спогади, розірваний голос*).

3. Анафоричні повтори – повторювані фрази створюють ритм пам'яті, відчуття коливань між минулим і теперішнім.

4. Антонімічні пари – протиставлення «*світло – темрява*», «*пам'ять – забуття*», «*життя – тиша*» підсилюють драматизм і філософське звучання твору.

5. Питомо українська лексика – використання глибинних народних образів (*душа, корінь, серце, пам'ять, голос, земля*), які надають мові сакрального змісту.

6. Риторичні фігури – епітети (*больова тиша, бездонна порожнеча*), градації, повтори, інверсії, метафори (*пам'ять, що дихає болем*), звертання (*ти, що загубився в мені*) надають тексту ліризму і виразності.

Усе це формує особливий емоційно-риторичний простір твору, у якому мова стає не просто засобом художнього зображення, а носієм внутрішнього голосу людини, що шукає себе через слово.

Отже, емоційно-експресивна лексика в романі «Амадока» не лише збагачує стилістику, а й перетворює текст на мовну сповідь, у якій пам'ять – це мовлення серця, а слово – форма існування душі.

II. Мотивація навчальної діяльності

Завдання 1. «Слово як емоційний маркер» – індивідуальна робота (5 хв)
Завдання: Прослухайте уривок, у якому описано стан пам'яті героїні Надії. Випишіть 5–7 слів з емоційним забарвленням. Визначте їхній тип: позитивні, негативні або нейтральні. Напишіть одне речення-висновок: «*Ці слова створюють атмосферу...*»

Слова вчителя: «Слово – це не просто інформація, а емоційний імпульс. Воно може шепотіти, кричати або мовчати. Кожне слово в романі Андрухович несе пам'ять про почуття – біль, ніжність, тривогу чи надію. Спробуйте відчутти, як саме звучить слово в устах автора й героя».

Завдання 2. «Емоційний контраст» – робота в парах (7 хв)

Завдання: Порівняйте два фрагменти з роману:

- а) спогад про довоєнне минуле;
- б) епізод теперішнього часу, де герої шукають себе.

Визначте, які слова, епітети або синтаксичні побудови створюють емоційний контраст. Спробуйте переказати один уривок, змінюючи його настрій – із трагічного на спокійний або навпаки.

Слова вчителя: «Контраст – це серце емоційного мовлення. У «Амадоці» він діє, як світло і тінь у картині: підкреслює глибину відчуттів. Відчуйте, як змінюється звучання тексту, якщо змінити лише темп, паузу або інтонацію».

Завдання 3. «Риторичні засоби автора» – колективне обговорення (8 хв)

Завдання: Знайдіть у тексті уривку приклади риторичних запитань, вигуків, повторів, інверсій. Визначте, яку емоцію вони передають (тривогу, жаль, надію, розпач). Обговоріть, як ці прийоми впливають на читача.

Слова вчителя: «Автор – це своєрідний диригент емоцій. Через риторичні запитання та повтори він керує нашим сприйняттям. Зверніть увагу, як фраза «Хто я без пам'яті?» звучить у різному контексті – як відчай, як пошук, як молитва».

Завдання 4. «Мовна палітра емоцій» – групова робота (10 хв)

Завдання: У групах створіть «мовну палітру» роману – запишіть по 5–6 емоційних слів, що передають різні відтінки почуттів: *страх, любов, тугу, втрату, надію*.

Розташуйте їх у порядку «від темного до світлого» у таблиці.

Емоція	Ключові слова з роману	Образне тлумачення (асоціація)	Колір / настрій
Страх	темрява, крик, уламки, тиша	внутрішній холод, параліч, тінь	сірий, чорний
Любов	тепло, світло, дотик, ніжність	відродження, надія, рух назустріч	рожевий, золотий
Туга	самотність, спогади, порожнеча	пам'ять, що болить, нитка минулого	синій, фіолетовий
Втрата	забуття, розсипаність, відчай	розрив між «бути» і «бути колись»	чорний, попелястий

Надія	голос, світанок, пам'ять	коріння, зцілення	повернення себе,	зелений, блакитний
-------	-----------------------------	----------------------	---------------------	-----------------------

Слова вчителя: «У мові, як у живописі, є свої кольори. Софія Андрухович малює світ словами: темними – біль, світлими – пам'ять. Ваше завдання – створити мовну палітру, у якій видно, як емоція переходить із темряви у світло».

Завдання 5. «Пам'ять слова» – інтерактивна вправа (7 хв)

Завдання: На дошці з'являються слова: *тиша, уламки, дотик, коріння, голос, темрява, світло, ніжність, відчай.*

Учні обирають по одному слову й складають із ним коротке речення або фразу, що передає почуття героя.

Слова вчителя: «Кожне слово має свою історію. Коли ми говоримо «світло» – це не просто опис, а внутрішній стан. Оберіть слово, яке сьогодні звучить у вас, і дайте йому голос».

III. Відтворення та коригування опорних знань

Вправа 1. «Мозковий штурм «Слово і пам'ять»» – колективна робота (5 хв)

Завдання: дайте короткі відповіді на запитання, які допоможуть згадати ключові поняття.

Питання:

1. Що таке *емоційно-експресивна лексика*?
2. Яку роль відіграє слово у формуванні пам'яті людини?
3. Чим художнє слово відрізняється від звичайного, побутового?
4. Які риторичні засоби допомагають автору передати почуття героїв?
5. Як емоційна інтонація впливає на сприйняття тексту читачем?
6. Чому, на вашу думку, Андрухович називає слово «*живим носієм пам'яті*»?

Слова вчителя: «Мозковий штурм – це момент пробудження мислення. Кожна відповідь не просто факт, а власна інтерпретація. Вчимося думати мовою й чути її».

Вправа 2. «Слово в контексті» – аналітична вправа (7 хв)

Завдання: Прочитайте уривок із роману:

«Пам'ять не належить нікому. Вона, як вода, просочується крізь людей, залишаючи у кожному відбитки». Питання для обговорення:

- Яке емоційне забарвлення має цей уривок?
- Які слова або звороти створюють образ «живої пам'яті»?
- Чи можна це речення вважати риторичним висловом? Чому?

Слова вчителя: «Ми шукаємо не просто красиві фрази, а ті, що *говорять серцем*. Риторика – це коли слово не залишає байдужим».

Вправа 3. «Пам'ять у словах» – робота з текстом у форматі таблиці (інтерактивно, 10 хв)

Завдання: знайдіть у поданих реченнях емоційно забарвлені слова або риторичні фігури та поясніть їхній вплив.

№	Цитата з роману «Амадока»	Ключові слова / фігури	Емоційний ефект
1	«Її тиша звучала голосніше за будь-яке слово.»	<i>тиша, голосніше, слово</i>	створює контраст мовчання й болю; тиша стає голосом душі
2	«Пам'ять — це дотик, який болить.»	<i>дотик, болить</i>	передає тілесність почуттів, поєднує біль і ніжність
3	«Слова осипались, як попіл, але в повітрі ще трималось тепло.»	<i>осипались, попіл, тепло</i>	символ втрати й пам'яті, що продовжує жити
4	«Ми складаємо себе зі звуків, які пам'ятають нас.»	<i>звуки, пам'ятають</i>	риторичне уособлення; підкреслює єдність людини й мови
5	«Ти є, поки тебе хтось називає по імені.»	<i>називає, по імені</i>	символ слова як способу існування; емоція зв'язку, любові

Слова вчителя «Зверніть увагу, як Софія Андрухович поєднує слово і відчуття. Її текст можна *чути, торкатися, відчувати* – саме так працює риторика емоцій».

Вправа 4. «Впізнай фігуру!» – гра-узагальнення (5 хв)

Завдання: Учитель зачитує приклади з тексту. Учні визначають, який риторичний прийом використано – *епітет, метафора, інверсія, повтор, риторичне запитання або вигук*.

Приклади:

1. «Пам'ять болить, але мовчить.» → (*метафора*)
2. «Хто я без минулого?» → (*риторичне запитання*)
3. «Тиша. Тиша. І знову тиша.» → (*повтор*)
4. «Світло падає, як спогад.» → (*порівняння*)
5. «Ти – мій незримий голос.» → (*епітет + метафора*)

Слова вчителя: «Кожен прийом – це ключ до емоції. А тепер спробуйте не просто назвати прийом, а відчутти, що саме він “відкриває” у герої».

Учні повторюють поняття з попередніх тем, закріплюють знання про емоційно-експресивну лексику, аналізують риторичні засоби на прикладі конкретних фраз із роману, вчаться бачити *емоційний сенс слова* як основу художнього мислення.

IV. Узагальнення та систематизація понять

Вправа 1. «Слово і пам'ять» – робота з текстом (індивідуальна/парна робота, 7 хв)

Завдання: Прочитайте уривок із роману «Амадока» і выпишіть емоційно забарвлені слова та риторичні фігури. *«Вона згадувала не події, а запахи, доторки, шепіт – усе, що залишилося замість імен. Пам'ять складалася не зі спогадів, а з відчуттів, що не минають».*

Питання:

1. Які слова створюють емоційне забарвлення тексту?
2. Який образ пам'яті постає у цьому уривку – матеріальний, духовний чи емоційний?
3. Чи є тут метафора або інверсія?

Слова вчителя: «У Андрухович пам'ять – це не лише інтелект, а почуття. Вона живе в запахах і голосах, у найтонших дотиках слова».

V. Підбиття підсумків уроку

1. Метод «Мікрофон» (5 хв)

Питання для швидкого кола рефлексії:

1. Яке слово сьогоднішнього уроку ви запам'ятали найбільше?
2. Яке почуття пробудило слово Андрухович у вас?
3. Що нового ви дізналися про силу емоційної мови?
4. Яке слово, на вашу думку, здатне «зберегти людину»?

Слова вчителя: «Пам'ять не зберігається в книжках вона живе у словах, які ми говоримо. І сьогодні кожен із вас оживив це слово».

2. «Рефлексивна хмарка» (на дошці або в онлайн-форматі).

Учні обирають і записують одне слово, яке стало символом їхнього внутрішнього стану після уроку (наприклад: *спокій, вдячність, прозорість, тиша, біль, світло*).

Висновок: з отриманих слів утворюється «емоційна хмарка пам'яті» як візуальне узагальнення почуттів класу.

VI. Домашнє завдання

1. Творча робота: Написати твір-монолог від імені героя роману, який поступово повертає свою пам'ять. Використати емоційно-експресивну лексику та один риторичний прийом (питання, вигук, повтор або інверсію).

Орієнтовна тема:

«Я згадую себе по шматочках: голос, дотик, ім'я...»

2. Пошуково-дослідницьке завдання: Знайти одну цитату Софії Андрухович або літературного критика, що пояснює значення мови й пам'яті у творчості письменниці. Підготувати міні-коментар (3–4 речення), у якому пояснити, як ця думка розкриває тему уроку.

3. Додатково, для бажаючих: Створити візуальну метафору до вислову: «Ми живемо у словах, якими зберігаємо свої втрати». (Колаж, рисунок або короткий відеоролик – «емоційний щоденник слова»)

Висновки до розділу 3

Практична риторика на матеріалі роману Софії Андрухович *«Амадока»* продемонструвала ефективність інтегрованого підходу до формування мовно-комунікативної та емоційно-ціннісної компетентностей старшокласників. Робота з художнім текстом сприяє розвитку здатності учнів помічати тонкі емоційні відтінки слова, усвідомлювати його вплив на слухача й використовувати мовні засоби як інструмент вираження власних почуттів і думок.

Систематичне опрацювання емоційно-експресивної лексики у поєднанні з риторичними завданнями формує не лише мовні, а й соціальні компетентності учнів. Вони вчаться співпереживати, аргументовано відстоювати власну позицію, брати участь у публічному діалозі, що розвиває їхню громадянську свідомість і культуру спілкування. Аналітичні вправи активізують критичне мислення, а творчі завдання розвивають уяву, емоційну гнучкість і здатність до рефлексії.

Інтерактивні форми роботи такі як риторичні дебати, інтонаційні вправи, колективні обговорення підвищують мотивацію до навчання, розвивають навички публічного виступу та вміння ефективно взаємодіяти в команді. Залучення сучасного літературного матеріалу створює ціннісно-гуманістичний контекст уроку, сприяє морально-етичному вихованню та формуванню відповідального ставлення до слова.

На нашу думку, необхідно наголосити на тому, що методика вивчення емоційно-експресивної лексики через практичну риторичну не лише поглиблює мовну компетентність учнів, а й формує їхню емоційну, когнітивну та соціальну активність. Вона стимулює самостійне мислення, вміння аналізувати та систематизувати інформацію, розширює словниковий запас і підвищує виразність мовлення. Учні навчаються оцінювати мовні засоби з позиції їх емоційного та етичного впливу, що сприяє формуванню відповідального ставлення до слова. Інтеграція літературних творів на уроки української мови ще раз підкреслюють важливість вивчати сучасну прозу, а також те, що ми

можемо досліджувати мовні явища будь-де. Це є ще одним елементом мотивації учнів, адже сучасний старшокласник цього потребує на постійній основі.

Крім того, робота з літературним текстом стимулює творче мислення та допомагає учням знаходити власні способи вираження емоцій. Вона сприяє розвитку емпатії та здатності слухати й розуміти інших. Застосування емоційно-експресивної лексики у мовленні допомагає учням передавати власні переживання більш точно й ефектно. Загалом такий підхід до вивчення мови є комплексним і багатовимірним, поєднуючи знання, навички та цінності в єдину систему навчання.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу всебічно розглянути сутність, функції та способи реалізації емоційно-експресивної лексики в художньому тексті, зокрема на матеріалі роману Софії Андрухович «Амадока». Аналіз теоретичних, лексико-семантичних і стилістичних аспектів проблеми дозволило виявити закономірності формування емоційної оцінки в художньому мовленні, а також визначити її роль у створенні цілісного образного простору твору.

Ми з'ясували, що емоційно-експресивна лексика є особливою частиною лексичної системи мови, яка виражає почуття, переживання, оцінку й ставлення мовця до зображуваного. Емоційність у мові не зводиться лише до називання емоцій – вона реалізується через усю структуру висловлювання, надаючи йому образності та індивідуального забарвлення. Ми вважаємо, що художній текст не лише інформує, а й впливає на емоційну сферу читача, формуючи певне ставлення до описаних подій і персонажів. Важливу роль у цьому процесі відіграють лексико-семантичні засоби, які є виразниками емоційного забарвлення. Саме вони дозволяють авторові передати найтонші відтінки почуттів, настроїв і переживань. Емоційна оцінка у тексті реалізується через добір лексики, синтаксичні конструкції, а також інтонаційні особливості мовлення персонажів і автора.

Дослідження показує, що емоційність і експресія є взаємопов'язаними явищами, оскільки експресивність підсилює вплив тексту на читача. При цьому не всі слова самі по собі є носіями емоцій, оскільки чуттєво-виразне значення часто виникає у контексті, а саме під впливом авторського задуму. Важливим є також жанровий аспект, адже рівень емоційного насичення залежить від типу художнього твору, його композиції та тематики. У прозових текстах емоційна оцінка здебільшого передається через опис внутрішніх станів персонажів, їхні реакції, порівняння та метафори. Автор обирає ті мовні засоби, які найточніше відповідають його задуму та дозволяють досягти експресивного ефекту. Ми відстежили закономірність у тому, що емоційна оцінка в художньому тексті є результатом поєднання мовної майстерності, естетичного відчуття та

психологічної глибини. Вона формує комунікативну спрямованість твору та забезпечує його емоційно-художню цілісність. Отже, можна стверджувати, що лексико-семантичні засоби є головними інструментами для створення емоційного впливу в художньому мовленні.

Увагу зосереджено на емоційно-експресивній лексиці роману Софії Андрухович у романі «Амадока», що дало змогу простежити індивідуальний стиль письменниці. Ми з'ясували та систематизували, що ідіостиль Софії Андрухович у романі «Амадока» характеризується глибоким психологізмом, експресивно-оцінним забарвленням та високим рівнем інтелектуальної насиченості мовлення. Авторка послідовно поєднує елементи розмовного, поетичного та філософського мовлення, що дозволяє сформувати складну багаторівневу художньо-мовну структуру тексту. Індивідуальний стиль письменниці реалізується через цілеспрямований добір лексичних, синтаксичних і тропеїчних засобів, що відображають психологічний стан персонажів, їхній внутрішній світ і концептуальні засади авторського світогляду.

Епітети у творі виступають важливим інструментом створення портретних характеристик, опису станів і внутрішніх конфліктів персонажів. Вони розкривають не лише зовнішні, а й морально-психологічні риси героїв та відображають авторське ставлення до них. Метафори у романі «Амадока» виконують глибоку смислову й емоційну функцію: вони не просто прикрашають мовлення, а й допомагають осмислити складні філософські та історичні проблеми, що порушуються у творі. Завдяки метафоричним образам авторка досягає високого рівня емоційного впливу, створюючи багатовимірні картини внутрішнього світу героїв і трагічних подій. Порівняння, використані у романі письменниці, виступають засобом посилення емоційного тону оповіді, вони надають описам поетичності, а читачеві допомагають краще відчутти глибину переживань персонажів. На нашу думку, у порівняннях Софія Андрухович приховує певні символи, які читач має самостійно для себе віднайти та розтлумачити.

У нашому дослідженні ми виявили, що емоційно-експресивна лексика у романі «Амадока» Софії Андрухович є не випадковим елементом, а продуманою частиною художньої системи. Через неї реалізується авторська концепція світу, у якій переплітаються біль, пам'ять, кохання, смерть і надія. Мовна емоційність стає засобом пізнання минулого, способом відтворення історичної пам'яті та колективної травми. Ми переконані, що емоційно-експресивна лексика виступає не лише засобом естетичного впливу, а й інструментом глибокого філософського осмислення буття.

Також окреслено методичні підходи до вивчення емоційно-експресивної лексики під час уроків української мови. Показано, що залучення художнього матеріалу, зокрема фрагментів із роману «Амадока», сприяє розвитку мовленнєвої культури учнів, формуванню їхнього естетичного смаку та емоційного інтелекту. Запропоновані завдання з практичної риторики орієнтовані на аналіз емоційних засобів тексту, навчання виражати власні почуття мовними засобами, розвивати навички творчого письма. Розроблений конспект уроку демонструє можливості інтеграції художнього тексту у навчальний процес з метою розвитку емоційно-комунікативної компетентності учнів.

Методика вивчення емоційно-експресивної лексики передбачає поєднання аналітичної, практичної та творчої діяльності школярів. Вона спрямована на формування вміння розпізнавати емоційні та експресивні елементи у мові, визначати їхню роль у тексті, а також створювати власні висловлювання з урахуванням емоційного впливу. Такий підхід розвиває не лише мовну грамотність, а й емпатію, критичне мислення та естетичне сприйняття слова. Вивчення курсу практичної риторики в контексті уроків української мови дозволяє інтегрувати українську літературу в мовну освіту.

Проведене дослідження відкриває перспективи для подальшого вивчення емоційно-експресивної лексики в сучасній українській мові та літературі. Доцільним є розширення аналізу на інші твори Софії Андрухович, що дозволить простежити еволюцію її ідіостилю та мовної експресії. Новим напрямом є також

порівняльне дослідження емоційно-експресивних засобів у творчості різних українських письменників. Варто розглянути когнітивні механізми формування та сприйняття емоційно забарвленої лексики, що допоможе глибше зрозуміти зв'язок між емоціями, мисленням і мовою. Отримані результати можна використати у методиці навчання української мови, зокрема для розвитку компетентностей учнів.

Отже, емоційно-експресивна лексика є потужним засобом художньої комунікації. Вона забезпечує глибину і багатовимірність художнього тексту, сприяє формуванню емоційного зв'язку між автором і читачем. Емоційна виразність мови не лише передає внутрішні стани персонажів, а й формує загальну атмосферу твору, допомагає авторові реалізувати свій художній задум.

Ми довели, що лексико-семантичні, синтаксичні та стилістичні засоби емоційності є органічною частиною авторського стилю Софії Андрухович, що надає її письму глибини, психологізму та художньої сили. Практичне застосування результатів роботи у шкільному навчанні дозволяє не лише розвивати мовну компетенцію учнів, а й виховувати в них здатність до емоційного сприйняття літератури. Таким чином, емоційно-експресивна лексика виступає ключовим чинником формування естетичного впливу художнього слова, забезпечує єдність змісту й форми, а також відкриває нові перспективи для інтеграції лінгвістичних знань у навчальний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрухович, С. Амадока : роман / Софія Андрухович. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. с. 832
2. Бистрова О. Ситуативність символу в художньому тексті. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство. 2012. Вип. 35. С. 155–159.
3. Бойко Н. І. Семантична основа лексичної експресивності. Лінгвостилістичні студії. 2016. Вип. 4. С. 39–54.
4. Бойко Н. І. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові. Мовознавство. 2002. № 2–3. С. 50–54.
5. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
6. Бровченко Т. О. Інтонаційні засоби мовної експресії. Мовознавство. 1989. № 2. С. 50–55.
7. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1996. 16 с.
8. Гажева І. Семантика і функції символу в прозі реалізму і модернізму. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. 2023. Вип. 93. С. 29–34.
9. Галаган В. Емотивність, експресивність та конотація як засіб вираження оцінки. Наукові записки. 2008. Вип. 80. С. 171–178.
10. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
11. Герман В. В., Устименко О. Ю. Риторичні вміння в шкільному курсі української мови: теоретичний аспект. Молодий вчений. 2023. № 9(121). С. 98–102.
12. Голуб Н. Б. Риторичні вміння як базовий компонент риторичної компетенції старшокласників. Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту. 2011. № 5. С. 56–59.

13. Голуб Н. Б. Роль і місце риторики у системі шкільної мовної освіти [Електронний ресурс]. Інститут педагогіки НАПН України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714974/> (Дата звернення: 18.11.2025)
14. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики. Українська мова і література. 2011. № 6. С. 2–8.
15. Гуйванюк Н. В. Лексичні та синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивізації висловлення. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 10. 2011. Вип. 7. С. 90–96.
16. Данилюк Н. О. Постійні епітети в мові народної пісні. Філологічні науки. Мовознавство. 2011. № 1. С. 39–46.
17. Енциклопедичний словник символів культури України / за ред. В. Коцура, О. Потапенка, В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко, 2015. 912 с.
18. Єрмоленко С. Я. Експресивний потенціал української мови в листах-розмовах Т. Шевченка. Українська мова. 2017. № 1(61). С. 21–32. URL: <https://ukrmova.iul-nasu.org.ua>
19. Єрмоленко С. Я. Експресивність. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. С. 156–157.
20. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ: Наукова думка, 1982. 209 с.
21. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
22. Єщенко Т. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект. Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 18: Мова. Донецьк: Український культурологічний центр, 2010. 224 с.
23. Жаркова Л. П. Емоційно-оцінні назви осіб у системі художньообразових засобів мови. Мовознавство. 1970. № 2. С. 76–80.
24. Захарчук В. О. Метафора як засіб відображення мовної картини світу. У: Мова та культура. Херсон: Молодий вчений, 2019. 100 с.

25. Зіаді А. Естетичні судження щодо метафор у розумінні літератури. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2025. DOI: 10.1038/s41599-025-04523-6
26. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія. Т. 2. Київ: Академія, 2007. 346 с.
27. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Наукова думка, 1978. 260 с.
28. Ковалюк О. К. Лексика на позначення емоцій та емоційних станів людини в укр. мові XIV–XVI ст.: дис. ... канд. філол. наук. Київ: НАУ; ІМФЕ НАНУ, 2020. 278 с.
29. Козловець М. А. Ідентичність: поняття, структура і типи. *Філософські науки*. 2011. Вип. 57. С. 3–9.
30. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 557 с.
31. Кононенко В. І. Рідне слово: підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови. Київ: Богдана, 2001. 303 с.
32. Коробчинська Л. А. Лексика розмовної мови. *Питання мовної культури*. 1968. Вип. 2. С. 3–14.
33. Кратасюк Л. М., Сидорчук О. Емоційно-експресивна лексика в творчості В. Даниленка. *Студентські лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 2. С. 211–217.
34. Кривенко С. О. Символи в українському публічному дискурсі (на матеріалі президентських промов). *Мовознавство*. 2021. № 1. С. 44–53. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/b4ab8883-cd1c-43e9-9bf1-adc0c5672d04/download> (Дата звернення: 18.11.2025)
35. Кучеренко І. Риторизація сучасного уроку української мови: зміст і шляхи реалізації. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 45. С. 67–73.

36. Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Караман С. О. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія. Київ: КНТ, 2016. 258 с.
37. Лисенко Н. В. Лінгвістичні особливості сучасного експресивного дискурсу. Актуальні питання іноземної філології. 2023. № 9(2). URL: <https://anglistika.dp.ua/index.php/AA/article/view/311> (Дата звернення: 18.11.2025)
38. Лучук І. В. Метафора та інші тропи в дискурсі української лірики. Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. 2011. Т. 124. С. 48–57.
39. Макаренко С. С. Національна ідентичність як складова формування Я-концепції особистості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. Вип. 2. С. 345–354.
40. Маркова М. Концепт та концептуалізація в сучасному літературознавстві. Питання літературознавства. 2007. Вип. 74. С. 317–324.
41. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
42. Мозгова Я. О. Особливості збереження експресивних синтаксичних засобів у перекладі публіцистичних текстів. Науковий журнал НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2022. Вип. 23. С. 289–297. URL: <https://sjnpu.com.ua/index.php/journal/article/download/289/250> (Дата звернення: 18.11.2025)
43. Мойсієнко А. К. До питання про експресивність. Стилїстика української мови: зб. наук. пр. Київ: Вид-во КДПІ, 1990. С. 25–28.
44. Мойсієнко А. К., Бас-Кононенко О. В., Бондаренко В. В. та ін. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник. Київ: Знання, 2010. 270 с.
45. Мукаржовський Я. Мова літературна і мова поетична. *Слово. Знак. Дискурс*. Львів: Літопис, 1996. С. 329.
46. Навальна М. І. Вияви лексичних засобів експресивності в масмедійному дискурсі. Соціально-гуманітарний розвиток суспільства. 2024. Т.

9, № 2. URL: <https://sdc-journal.com.ua/en/journals/tom-9-2-2024/viyavi-leksichnikh-zasobiv-ekspresivnosti-v-masmediynomu-diskursi> (Дата звернення: 18.11.2025)

47. Нищета В. А. Методика навчання риторики в школі: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 194 с.

48. Нікітіна А. В., Барилова Г. К., Кравченко М. В. Риторика: навч. посібник. Старобільськ, 2021. 99 с.

49. Пашина Н. Когнітивні карти феномену «ідентичність». Політологічні записки. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_9 (Дата звернення: 18.11.2025)

50. Підкуймуха Л. М. Стилiстичний потенціал емоційно-експресивної лексики в пісенних текстах сучасних українських гуртів. Мовознавчі студії. 2011. Вип. 43. С. 69–72.

51. Помирча С. В. Експресивна лексика як особливе явище української літературної мови. Наукові записки НаУОА. Серія «Філологія». 2019. Вип. 7(75). С. 129–131.

52. Прядка Я. Ю. Риторичні вправи на уроках української мови в старших класах. Педагогіка вищої та середньої школи. 2012. Вип. 35. С. 130–136.

53. Рибакoва К. А. Емотивно-експресивна лексика у складі образу Вікторіанської Англії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2019. № 42(2). С. 92–97.

54. Ростецька С. Національна ідентичність: природа, сутність та проблеми формування. Вісник Львівського університету. 2016. Вип. 8. С. 218–225.

55. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

56. Сліпецька В. Д. Взаємозв'язок понять «емоційність», «оцінка», «експресивність» – актуальна проблема лінгвістичної теорії емоцій. Філологічні студії. 2016. С. 149–154.

57. Словник української мови: у 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
58. Стилїстика української мови: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2005. 462 с.
59. Сумченко І. «Забування» та «забуття» як феномени культури. Докса. 2017. Вип. 2(28). С. 65–75.
60. Суший О. Проблема колективної травми в українському соціумі. Наукові записки. 2014. Вип. 6(74). С. 18–32.
61. Торчинський М. М. Емоційно-експресивні ознаки власних назв. Філологічні студії. 2010. Вип. 5. С. 103–110.
62. Тригуб Н. С. Поняття «експресивність» у сучасній лінгвістиці. У: Актуальні питання філології та методології / за ред. В. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. 372 с.
63. Турчак О. М. Експресія та експресивність okazіоналізмів (на матеріалі преси кінця ХХ ст.). Вісник ДУ ім. Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2015. № 1(9). С. 164–169.
64. Угрин Л. Колективна ідентичність: конструювання в контексті відносин з іншими. Вісник Львівського університету. 2015. Вип. 7. С. 340–348.
65. Українська мова: енциклопедія. 3-тє вид., випр. і доп. / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2017. 824 с.
66. Фадєє Е. Символи, метафори і порівняння в літературі: кейс-дослідження. *Journal of Language and Literature*. 2011. № 2. С. 19–27. DOI: 10.5897/ERR2011.001
67. Холявко І. В. Засоби експресивності в українських мовознавчих наукових статтях. Львівський філологічний часопис. 2020. № 8. С. 185–190.
68. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 168 с.

69. Чабаненко В. А. Стилiстика експресивних засобiв української мови: монографiя. Запорiжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
70. Чайковська Є. Ю. Поняття «емотивнiсть» та «експресивнiсть» у мовi науки. Лiнгвiстика ХХI столiття: новi дослiдження i перспективи. Київ, 2010. С. 279–287.
71. Шевченко М. В. Сприйняття образу в поетичному тексті. Українська мова та лiтература. 2001. № 4. С. 11–12.
72. Юносова В. О. Емоційно-експресивна лексика назв осiб у романi Люко Дашвар «РАЙ.центр». Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серiя: Фiлологiя. Журналiстика. 2023. Т. 34(73), № 1, ч. 1. С. 98–105.